

Полтавський університет економіки і торгівлі
Навчально-науковий інститут заочно-дистанційного навчання
Форма навчання заочна
Кафедра фінансів та банківської справи

Допускається до захисту
Завідувач кафедри _____ О.ЯРІШ

« ____ » _____ 2025 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему: «Формування видатків місцевих бюджетів України: теоретико-методичні засади та практичні аспекти»

(за матеріалами Міністерства фінансів України)

зі спеціальності 072 Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок
освітня програма «Фінанси і кредит»

освітній рівень магістр

Виконавець роботи Шовкопляс Світлана Іванівна

(підпис, дата)

Науковий керівник к.е.н., доц. Глущенко Юлія Анатоліївна

(підпис, дата)

Рецензент д.е.н. проф., Томілін Олексій Олександрович

Полтава 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ВИДАТКІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ.....	7
1.1. Історія розвитку, економічна сутність та значення видатків місцевих бюджетів.....	7
1.2. Нормативно-правова база та методичні підходи до формування видатків	14
1.3. Зарубіжний досвід управління видатками місцевих бюджетів і можливості його використання в Україні	25
Висновки за розділом 1	29
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ФОРМУВАННЯ ВИДАТКІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ УКРАЇНИ	31
2.1. Оцінка макроекономічних процесів в Україні та їх впливу на динаміку видатків місцевих бюджетів	31
2.2. Динаміка та структура видатків місцевих бюджетів України	41
2.3. Аналіз міжбюджетних трансфертів в системі видатків місцевих бюджетів.....	50
Висновки за розділом 2.....	55
РОЗДІЛ 3. ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО УПРАВЛІННЯ ВИДАТКАМИ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ.....	57
3.1. Підвищення результативності механізмів формування та фінансування місцевих видатків.....	57
3.2. Розвиток системи моніторингу та контролю за ефективним використанням місцевих бюджетних ресурсів	66
3.3 Розвиток цифрових інструментів і прозорості у сфері управління місцевими фінансами	75
Висновки за розділом 3.....	81
ВИСНОВКИ	84
ПЕРЕЛІК ІНФОРМАЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ	86
ДОДАТКИ.....	93

ВСТУП

Формування видатків місцевих бюджетів є однією з ключових складових ефективного функціонування системи місцевого самоврядування та забезпечення сталого соціально-економічного розвитку територій. В умовах економічної нестабільності, нерівномірного розвитку регіонів, а також викликів воєнного часу, правильне планування та ефективне фінансування видатків місцевих бюджетів стає критично важливим для забезпечення належного рівня публічних послуг, зміцнення власної доходної бази громад і реалізації пріоритетів державної політики на місцевому рівні.

Крім того, сучасні трансформації в управлінні бюджетними ресурсами, впровадження цифрових технологій і міжнародних практик підвищують значення науково обґрунтованих підходів до формування видаткової політики місцевих бюджетів, що дозволяє забезпечити їх фінансову стійкість, прозорість і результативність.

Питання організації та планування бюджетних видатків досліджували вітчизняні науковці: Н. Будник, А. Гарбінська-Руденко, Т. Гринишин, М. Книр, А. Магдалінова, І. Сидор.

Аналіз ефективності використання коштів місцевих бюджетів і державного фінансового контролю висвітлювали: Т. Білобровенко, О. Вартанова, В. Воленко, І. Бузько, С. Бурбело, І. Лютий, О. Панасюк, І. Пиріг, О. Рябчук, В. Таращенко, В. Зубченко.

Сучасні підходи до цифровізації та інноваційного управління місцевими фінансами досліджували: Г. Даудова, В. Дем'янишин, О. Іванова, О. Парубець, В. Приходько, О. Попело, А. Проценко, О. Сидоренко, О. Скабардін, О. Шмигель.

Проблеми трансформації бюджетної системи та міжбюджетних відносин в Україні розглядали: С. Гасанов, О. Іващенко, К. Клименко, М. Корягін, А. Козаченко, В. Макогон, О. Огієнко, І. Чугунов, О. Ніколаєва, З. Мочаліна, Н.

Склярук, І. Федоренко.

Серед зарубіжних авторів, які досліджували проблеми організації та ефективності управління публічними фінансами, слід виділити М. Ezzamel, що розглядав державну економіку та адміністративні інститути Давнього Єгипту; Р. J. Rhodes, який досліджував організацію афінських публічних фінансів; J. Davies, М. Arana-Catania та R. Procter, що аналізували впровадження цифрового партисипативного бюджетування в діяльності місцевих органів влади; а також Е. Calistru, який висвітлював підвищення фіскальної прозорості через партисипативне бюджетування в країнах ЄС.

Поряд із наявними результатами досліджень українських і зарубіжних науковців, в Україні залишається нагальна потреба у поглибленому вивченні питань оптимізації бюджетних видатків, інтеграції цифрових фінансових платформ, підвищення прозорості та відкритості бюджетного процесу, вдосконалення міжбюджетних трансферів і застосування інноваційних практик партисипативного та результативного бюджетування для забезпечення фінансової стійкості та сталого розвитку територіальних громад.

Метою кваліфікаційної роботи є комплексне дослідження процесу формування та ефективного управління видатками місцевих бюджетів з урахуванням сучасних викликів, цифровізації, фінансового контролю та інтеграції міжнародних практик для забезпечення фінансової стійкості та сталого розвитку територіальних громад.

. Реалізація поставленої мети зумовила формування завдань теоретичного та практичного характеру:

- дослідити історію та економічну сутність видатків місцевих бюджетів і їх роль у забезпеченні сталого розвитку територіальних громад;
- проаналізувати нормативно-правові механізми формування місцевих видатків та оцінити їх ефективність і відповідність сучасним викликам;
- узагальнити міжнародний досвід управління місцевими фінансами та визначити можливості його адаптації в Україні;
- оцінити сучасний стан формування і контролю видатків місцевих

бюджетів, виявити ключові проблеми та диспропорції у розподілі ресурсів.

- визначити потенціал цифровізації, бюджетування та контролю для підвищення прозорості, ефективності та результативності управління місцевими фінансами.

- розробити практичні рекомендації та запропонувати напрями комплексного підходу щодо вдосконалення формування та ефективного управління видатками місцевих бюджетів.

Об'єктом дослідження є процес формування та управління видатками місцевих бюджетів України.

Предметом дослідження є інноваційні механізми та інструменти управління видатками місцевих бюджетів.

Для досягнення мети та вирішення поставлених завдань у кваліфікаційній роботі використано загальнонаукові та емпіричні методи: діалектичний – для аналізу теоретичних і методичних аспектів управління видатками місцевих бюджетів; системний та історичний – для розкриття еволюції видатків і механізмів фінансування; економіко-статистичні методи – для дослідження динаміки та структури видатків; графічний – для візуалізації результатів розвитку видатків місцевих бюджетів; поєднання системного підходу та загальнонаукових методів (аналізу, конкретизації, абстрагування, групування, узагальнення) – для формулювання рекомендацій щодо вдосконалення управлінських механізмів.

Інформаційною основою дослідження є законодавчі акти України, зокрема Бюджетний кодекс України, постанови Кабінету Міністрів України, офіційні звіти Міністерства фінансів України, аналітичні матеріали державних установ, а також наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених у галузі місцевих фінансів, управління видатками бюджетів, а також дані з відкритих джерел та мережі Інтернет.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в комплексному дослідженні еволюції та сучасного стану місцевих видатків, що дозволило обґрунтувати їх ключову роль у забезпеченні базових публічних послуг та

розвитку територіальних громад. Уточнено вплив історичних, інституційних і макроекономічних факторів, воєнних викликів та трансфертного впливу на формування структури і пріоритетів місцевих видатків. Визначено основні проблемні аспекти видатків, зокрема недофінансування планових показників, зростання поточних витрат в частині на оплату праці та нарахування, а також трансфертів, переважання видатків на освіту. Дістали подальшого розвитку підходи до аналізу ефективності видаткової політики, бюджетування трансфертів, з урахуванням реальних потреб громад та результативності інвестиційних проектів. Вперше обґрунтовано доцільність застосування цифрових технологій і штучного інтелекту для підвищення прозорості, точності прогнозування фінансових потоків і якості управління місцевими фінансами. Запропоновано напрями модернізації системи формування та фінансування місцевих видатків через удосконалення нормативно-правового регулювання, підвищення інституційної спроможності громад, активізацію участі населення та інтеграцію міжнародного досвіду.

Результати та пропозиції кваліфікаційної роботи інтегровано в освітній процес кафедри фінансів та банківської справи ПУЕТ і використано під час викладання курсів «Фінанси», «Публічні фінанси», «Бюджетна політика та управління фінансами».

Основні результати та висновки дослідження були апробовані на XI Міжнародній молодіжній науково-практичній інтернет-конференції «Наука і молодь в XXI сторіччі» (до Всесвітнього дня науки в ім'я миру та розвитку, Міжнародного року кооперативів 2025), яка відбулася 10 листопада 2025 року в ПУЕТ (м. Полтава), що підтверджується сертифікатом № 354/10112025 та публікацією тез (додаток А.1-А.2).

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ВИДАТКІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ

1.1 Історія розвитку, економічна сутність та значення видатків місцевих бюджетів

Дослідження видатків місцевих бюджетів є важливим інструментом оцінки ефективності діяльності органів місцевого самоврядування та управління фінансовими ресурсами територіальних громад. Їх аналіз дозволяє визначати пріоритети фінансування, оцінювати відповідність використання коштів соціально-економічним потребам населення та забезпечувати оптимальний розподіл ресурсів між основними сферами, такими як освіта, охорона здоров'я, інфраструктура та соціальний захист.

Вивчення змін у структурі та спрямованості видатків дозволяє простежити закономірності розвитку місцевих фінансів і вплив політичних та економічних трансформацій на ефективність розподілу ресурсів.

У найдавніших цивілізаціях люди вже розуміли, що життя спільноти потребує спільних витрат. Хоча самого поняття «бюджет» тоді ще не існувало, у кожному місті-державі чи общині поступово формувались правила, за якими громада збирала ресурси та використовувала їх на спільні потреби. Так зароджувалася основа майбутніх місцевих бюджетів.

Перші подібні системи виникли у Шумері та Вавилоні. У давніх шумерських містах головним господарським центром був храм, де зберігалося зерно, збиралися податки й організовувалася праця людей. Саме храмові адміністрації вирішували, на що витрачати ресурси: на будівництво іригаційних каналів, укріплення міських стін, утримання воїнів чи допомогу під час неврожаю. Можна сказати, що храм виконував роль раннього «муніципального управління», а його витрати були першими прототипами місцевих видатків.

Дослідження історичних аспектів розвитку видатків Стародавнього світу показують, що вони спрямовувалися переважно на забезпечення життєдіяльності населення, громадської безпеки, релігійних та культурних потреб, а також на підтримку інфраструктурного розвитку територій.

Особливості їх формування тісно пов'язані з економічним та політичним устроєм держав. Основними джерелами фінансування місцевих потреб були податки, мита, натуральні збори та обов'язкові внески громадян. Видатки органів влади переважно спрямовувалися на забезпечення оборони, будівництво і утримання доріг, мостів, громадських будівель та інфраструктури, а також підтримку культових споруд і храмів.

У Стародавньому Єгипті подібні функції належали намісникам адміністративних округів – номів. Хоча фараон мав абсолютну владу, місцеві керівники мали певну самостійність у розподілі ресурсів. Вони спрямовували їх на догляд за іригаційною системою Нілу, організацію місцевих робіт, утримання гарнізонів та храмових комплексів. Так єгипетська держава забезпечувала стабільність життя кожного регіону, поступово формуючи сталі традиції місцевих витрат.

У с Єгипті видатки місцевих адміністрацій забезпечувалися за рахунок землеволодінь та регулярних податків з населення. Вони використовувалися на будівництво зрошувальних систем, доріг, палаців і храмів, а також на організацію громадських робіт і забезпечення продовольчої безпеки [52].

Особливо цікавим був досвід Давньої Греції. Грецькі поліси мали самоврядування, а отже і власні фінансові потреби. Поліс оплачував роботу судів, організовував захист міста, а інколи навіть забезпечував бідних громадян продуктами. Частину видатків покривали заможні люди, які брали на себе витрати на утримання кораблів чи проведення свят це нагадувало добровільні, але обов'язкові для еліти податки.

В Греції місцеві бюджети формувалися за рахунок податків з громадян, торгівлі та спеціальних зборів, а витрати спрямовувалися на утримання армії, флоту, будівництво громадських споруд (агори, театри, стадіони) та організацію

свят і релігійних церемоній. Місцеві органи управління мали обмежену фінансову автономію, але могли самостійно вирішувати частину питань щодо витрат на громадські потреби [58].

Римська цивілізація підняла систему місцевих фінансів на якісно новий рівень. Римські міста й колонії мали власні ради та магістратів, які відповідали за будівництво акведуків, водогонів, терм, ринкових площ, доріг та укріплень. Місцеві громади утримували міську охорону, забезпечували водопостачання та опікувалися бідними. У період Імперії загальнодержавні будівлі фінансував імператор, але міста все ще мали свої бюджети, що робило римську систему однією з найрозвиненіших у Стародавньому світі.

У Римській імперії видатки місцевих адміністрацій контролювалися центральною владою, однак міста та провінції мали власні кошти для утримання громадської інфраструктури, акведуків, доріг, амфітеатрів, громадських ванн і системи безпеки. Великі міста також організовували громадські фонди для підтримки бідних, будівництва храмів та проведення святкових заходів.

У Китаї доби Шан, Чжоу і Хань місцеві адміністрації також виконували значну частину фінансових функцій. На їхніх плечах було утримання чиновників, організація масштабних господарських робіт, догляд за дорогами та каналами, зберігання зернових запасів, підтримання порядку. Попри сильну централізацію, саме на місцях вирішувалося багато життєво важливих питань.

Подібні риси мала й система Стародавньої Індії. Міські ради займалися благоустроєм, ремонтом колодязів і доріг, охороною порядку, зберіганням запасів зерна, організацією ремесел і торгівлі. Витрати, які сьогодні вважаються типовими для муніципалітетів, існували й тисячі років тому.

Так упродовж століть формувалися перші місцеві бюджети без сучасної форми, але зі зрозумілою сутністю. Давні громади усвідомлювали: спільні потреби потребують спільних ресурсів. Саме з цього простого розуміння почалася довга історія розвитку місцевих фінансів, що згодом стала невід'ємною частиною державного управління у всьому світі.

Узагальнюючи розвиток місцевих видатків у Стародавньому світі, можна сказати, що перші форми місцевих бюджетів виникли задовго до появи самого терміна «бюджет». У різних цивілізаціях Шумері, Єгипті, Греції, Римі, Китаї та Індії поступово сформувалося розуміння необхідності спільного фінансування потреб громади. Видатки на іригаційні системи, дороги, укріплення, охорону, храми, громадські споруди та допомогу населенню стали основою для майбутніх систем місцевих фінансів. Хоча ці витрати здійснювалися в релігійній, соціальній або військовій формах, саме вони заклали фундамент практики колективного розподілу ресурсів на місцевому рівні. Таким чином, у Стародавньому світі сформувалися перші прообрази місцевих бюджетів, що стали важливою передумовою розвитку сучасних принципів самоврядування та фінансової автономії громад.

Якщо розглядати історію формування в дореволюційній Україні, то варто відмітити, що у другій половині XIX століття на українських землях, які входили до складу Російської імперії, почали формуватися земські установи – органи місцевого самоврядування, відомі як земства. За даними Енциклопедії Сучасної України, земства з'явилися у таких губерніях, як Полтавська, Харківська, Херсонська, Чернігівська вже з 1865 року, а згодом й у Волинській, Подільській та інших [14].

Ці земські органи отримали право формувати власні бюджети. Основними джерелами їхніх доходів були надходження від майнових податків переважно з землі та нерухомості а також видача ліцензій і патентів для торгово-промислової діяльності.

На витрати земських бюджетів йшли кошти на дороги, на утримання місцевої адміністрації, але особливо багато грошей відводилось на народну освіту та лікування. Енциклопедія Сучасної України зазначає, що, наприклад, у 1914 р. приблизно 31 % витрат земств йшло на освіту, а майже 24 % - на медицину.

Особливо яскраво це проявлялося на Полтавщині: згідно з локальними дослідженнями, у 1913 році бюджет Полтавського губерньського земства

становив 14 290 567 р., з яких на освіту йшло 38,9 %, на медицину – 18,5 %, а на економічний благоустрій – 12,7 % [43].

Але не все було гладко: зростали фінансові навантаження, а податкова база була обмеженою. Як показує дослідження Волинського земства за 1904 –1913 роки, головною перешкодою для великих бюджетних витрат була слабка економічна база регіону, а також жорсткий контроль з боку губернської адміністрації.

Слід зазначити, що земства не були повністю незалежні: їхній бюджет формувався під контролем губернаторів, і багато рішень мали затверджуватися адміністрацією [19].

Крім того, в роки війни земства змушені були покривати великі державні потреби: майже чверть бюджету деяких земств йшла на військові витрати [19].

Під час Першої світової війни роль земств значно зросла. Земства на витрачали значну частину бюджету на військові та медичні потреби: утримували шпиталі для поранених, організовували санітарні служби [28].

Видатки місцевих бюджетів України формувалися під впливом політичної системи, моделі державного управління та економічних умов, у яких перебувала країна від початку XX століття і включно з періодом перебування в складі СРСР. У радянські часи місцеві бюджети фактично не були автономними: вони розглядалися як елемент єдиного союзно-республіканського бюджету, де місцеві ради не мали реальної фінансової самостійності. Так, наукові дослідження показують, що бюджети радянських місцевих рад виконували переважно соціальну функцію, а їхня фінансова незалежність була обмежена централізованим розподілом ресурсів [21].

Після податкової реформи 1930 року більшість доходних джерел справді перейшло до союзного чи республіканського рівня – ця реформа була одним із ключових етапів зміцнення централізованих фінансів. У подальшому місцеві бюджети ще більше залежали від дотацій із вищих рівнів влади, що підтверджено документами про радянську бюджетну політику [48].

Через це, як зазначають дослідники, видатки місцевих бюджетів у СРСР виконували передусім технічні соціальні функції на освіту, медицину, комунальне господарство, а не служили справжнім інструментом самоврядування [21].

Після здобуття незалежності в 1991 році система місцевих бюджетів України формально отримала більшу автономію. Однак у 1990-ті роки бюджети громад ще довго були залежні від державного бюджету, оскільки їхня дохідна база була слабкою, а інфляція сильно зменшувала реальну купівельну спроможність коштів [47].

Ситуація суттєво змінилася після старту бюджетної децентралізації у 2014-2015 роках. Зросла частка податкових доходів, які залишаються в громадах: багато ОТГ (об'єднаних територіальних громад) почали отримувати більшу частину ПДФО, податку на майно, тощо [15].

Крім того, за експертними оцінками фінансової децентралізації, бюджет розвитку місцевих бюджетів (інфраструктурні та капітальні проекти) значно зріс – це дає місцевим громадам більше ресурсів для інвестицій у школи, дороги й інші об'єкти [17].

Відтак, видатки місцевих бюджетів України пройшли шлях від жорсткої централізації часів СРСР до поступової, але не повної, фінансової автономії в сучасній державі. Їхня структура завжди залишалася значною мірою соціальною освіта, охорона здоров'я, соціальний захист – проте реальні можливості впливу місцевої влади на розподіл коштів значно підсилюються завдяки реформам децентралізації.

Економічна сутність видатків місцевих бюджетів України полягає в тому, що вони є грошовим інструментом реалізації функцій місцевого самоврядування та забезпечення соціально-економічних потреб територіальних громад. Через видатки місцеві органи влади здійснюють перерозподіл фінансових ресурсів між різними галузями та напрямками діяльності, забезпечуючи задоволення потреб населення та розвиток інфраструктури [25].

Видатки місцевих бюджетів формують економічні відносини між державою, місцевими органами влади та економічними суб'єктами регіону. Вони відображають пріоритети розвитку території, оскільки кошти можуть спрямовуватися на освіту, охорону здоров'я, соціальний захист, благоустрій, комунальне господарство та розвиток місцевої інфраструктури [27].

Суттєвим аспектом є роль видатків у стимулюванні економічного розвитку територій. Завдяки місцевим бюджетам реалізуються капітальні інвестиції, підтримка комунальних підприємств та інфраструктурні проекти, що створює додаткову економічну активність і робочі місця [26].

Видатки місцевих бюджетів України мають важливе значення в економічному та соціальному розвитку територій і виконують низку науково обґрунтованих функцій (рис.1.1).

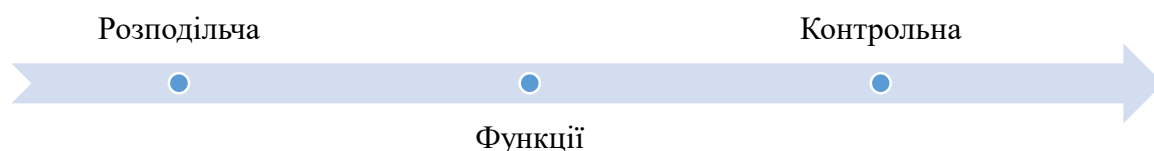

Рисунок 1.1 – Функції видатків місцевих бюджетів [9]

Серед них першорядне місце займає розподільча функція, яка полягає у цільовому перерозподілі фінансових ресурсів між різними сферами господарської та соціальної діяльності на місцевому рівні. Через цю функцію місцеві органи влади фінансують освіту, охорону здоров'я, соціальний захист, комунальне господарство, інфраструктурні проекти та інші об'єкти, що забезпечують базові потреби населення. Розподільча функція сприяє стимулюванню економічної активності територій, вирівнюванню регіональних диспропорцій та формуванню умов для сталого розвитку громад.

Не менш значущою є контрольна функція, яка передбачає моніторинг та оцінку ефективності використання бюджетних коштів. Ця функція забезпечує відповідність фактичних видатків запланованим бюджетним призначенням, дозволяє виявляти порушення фінансової дисципліни, запобігати зловживанням і корупції, а також підвищує прозорість і підзвітність місцевих органів влади.

Контрольна функція є основою для прийняття управлінських рішень, що забезпечують ефективне використання ресурсів і досягнення цільових соціально-економічних результатів.

Таким чином, видатки місцевих бюджетів виконують такі важливі функції, серед яких розподільча та контрольна, що забезпечують ефективний розподіл фінансових ресурсів, соціальний захист населення та сприяють економічному розвитку територій. В науковому контексті вони розглядаються як механізм реалізації фінансової політики на місцевому рівні, що поєднує планування, розподіл і контроль коштів для досягнення стратегічних цілей розвитку громад.

1.2. Нормативно-правова база та методичні підходи до формування видатків

Нормативно-правове регулювання формування бюджетних видатків є базисом функціонування фінансової системи держави, адже воно забезпечує чіткість, узгодженість і прозорість бюджетного процесу. Саме правові норми визначають порядок планування, розподілу й використання фінансових ресурсів, регламентують взаємодію учасників бюджетного процесу та механізми контролю за ефективністю витрат. Як інституційна основа бюджетного механізму, така база сприяє фіскальній стабільності, узгодженню управлінських рішень і спрямуванню видатків на досягнення суспільно важливих цілей.

За сучасних умов багатовекторності економічних і соціальних процесів правове регулювання бюджетних відносин має поєднувати достатню деталізацію з гнучкістю, забезпечуючи адаптацію до змін соціально-економічного середовища, безпекових викликів та міжнародних зобов'язань держави.

Нормативно-правова база у сфері бюджетних видатків вибудовується як ієрархічна система, що охоплює Конституцію України, Бюджетний кодекс, Бюджетну декларацію, щорічні закони про Державний бюджет, підзаконні акти

Міністерства фінансів і Казначейської служби, а також галузеве законодавство, яке регламентує фінансування освіти, охорони здоров'я, оборони, соціального захисту та інших сфер.

Ключову роль у цій системі відіграє Бюджетний кодекс України, який визначає засади бюджетної системи, процедури складання, розгляду, затвердження, виконання й контролю бюджетів, а також регулює міжбюджетні відносини. Він формує методологічні підходи до планування видатків, ґрунтуючись на принципах результативності, ефективності, цільового використання коштів, середньострокового планування та програмно-цільового методу бюджетування. (рис.1.2). Завдяки цьому він забезпечує системність і послідовність бюджетної політики держави.

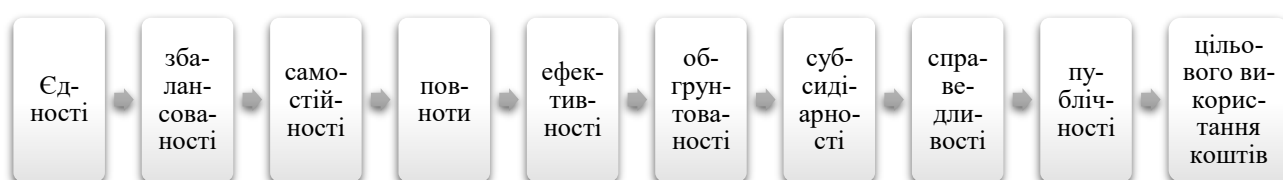

Рисунок 1.2 – Принципи формування видатків місцевих бюджетів [1]

Бюджетний кодекс України є ключовим актом, що визначає засади функціонування бюджетної системи та регламентує всі етапи бюджетного процесу від планування до контролю виконання видатків. Він закріплює основні принципи бюджету (єдності, збалансованості, самостійності, результативності, ефективності, субсидіарності та прозорості), які безпосередньо впливають на формування й використання видатків. Кодекс також встановлює бюджетну класифікацію, що забезпечує прозорість, планування та аналіз витрат, і регламентує середньострокове бюджетне планування через Бюджетну декларацію [38]. Це забезпечує цілісність фінансового планування, прогнозованість фіскальної політики та орієнтацію видатків на стратегічні державні пріоритети. Усі бюджетні видатки мають бути юридично обґрунтованими та підтвердженими бюджетними зобов'язаннями, що гарантує фінансову дисципліну й запобігає перевищенню встановлених лімітів.

Бюджетний кодекс чітко регламентує діяльність головних розпорядників коштів, визначаючи їхню відповідальність за планування, формування бюджетних програм, подання обґрунтованих бюджетних запитів і внутрішній контроль. Крім того, Кодекс встановлює механізм казначейського обслуговування, який забезпечує контроль за рухом бюджетних коштів, проведенням платежів і реєстрацією бюджетних зобов'язань [37].

Казначейський контроль забезпечує прозорість формування й виконання видатків та мінімізує ризики нецільового використання бюджетних коштів, гарантуючи їх здійснення виключно в межах затверджених призначень.

Важливе місце в Бюджетному кодексі займає програмно-цільовий метод, який є базовою методологією формування видатків державного бюджету. Він змінює підхід до бюджетування, орієнтуючи його не на утримання установ, а на досягнення конкретних результатів державної політики. Сутність методу полягає у формуванні бюджетних програм із чітко визначеними цілями, завданнями, очікуваними результатами та системою вимірюваних показників, що забезпечує ефективність, економність і прозорість використання бюджетних ресурсів [34].

На відміну від кошторисного підходу, програмно-цільовий метод зосереджує увагу не на самих витратах, а на досягненні конкретних суспільних результатів, перетворюючи бюджет на інструмент стратегічного управління. Він забезпечує прямий зв'язок між державною політикою, стратегічними документами та бюджетним фінансуванням, що сприяє узгодженості управлінських рішень і раціональному розподілу ресурсів, зокрема через середньострокове бюджетне планування.

Ключовим елементом ПЦМ є паспорт бюджетної програми, який визначає мету, завдання, обсяги фінансування та систему результативних показників — продукту, ефективності та якості. Це створює основу для постійного моніторингу, оцінювання виконання програм і підвищення результативності використання бюджетних коштів.

Застосування програмно-цільового методу посилює відповідальність головних розпорядників бюджетних коштів, зобов'язуючи їх обґрунтовувати фінансування програм, аналізувати результати та вдосконалювати планування. Обов'язкова звітність за програмами підвищує прозорість використання коштів і дає змогу здійснювати громадський та інституційний контроль.

Системне впровадження ПЦМ наближує бюджетну систему України до стандартів ОЕСР, де бюджетування за результатами є ключовим підходом. У національних умовах обмежених ресурсів цей метод сприяє підвищенню якості державних послуг, ефективному використанню фінансів і формуванню довгострокової фінансової стратегії держави.

Водночас упровадження програмно-цільового методу супроводжується низкою викликів, зокрема потребою в підвищенні якості стратегічного планування, розвитку аналітичної спроможності органів влади та вдосконаленні системи показників результативності. Формальний підхід до їх визначення й недостатня підготовка кадрів можуть знижувати ефективність ПЦМ.

Попри це, програмно-цільовий метод залишається ключовим інструментом сучасного бюджетного процесу, забезпечуючи перехід від управління видатками до управління результатами та формування нової культури публічних фінансів. Водночас Бюджетний кодекс України відіграє важливу роль у міжбюджетних відносинах, визначаючи механізми розподілу трансфертів і фінансування місцевих програм, що безпосередньо впливає на формування та виконання видатків місцевих бюджетів.

Міжбюджетні відносини є ключовою складовою бюджетної системи, оскільки через взаємодію державного та місцевих бюджетів забезпечуються фінансова збалансованість, виконання публічних функцій і належне надання суспільних послуг. Їх нормативно-правове регулювання визначає розподіл повноважень, ресурсів і відповідальності між рівнями влади та створює умови для фінансової самостійності місцевого самоврядування.

Основою міжбюджетних відносин є відповідність видаткових повноважень фінансовим ресурсам, що закріплено принципом субсидіарності в

Бюджетному кодексі України. Він передбачає надання публічних послуг на найбільш ефективному рівні управління: місцеві бюджети фінансують освіту, первинну медицину, соціальний захист і розвиток територій, тоді як держава забезпечує оборону та загальнодержавні програми.

Важливою складовою міжбюджетних відносин є система міжбюджетних трансфертів, яка поєднує вирівнювальну та стимулюючу функції. Бюджетний кодекс України передбачає базову й реверсну дотації, освітню та медичну субвенції, субвенції на соціальний захист, інфраструктурні та регіональні програми. Базова дотація спрямована на вирівнювання податкової спроможності громад, тоді як реверсна забезпечує перерозподіл ресурсів від фінансово спроможніших територій до державного бюджету, що гарантує рівний доступ населення до публічних послуг.

Особливу роль відіграють цільові субвенції, які фінансують делеговані державою повноваження, зокрема у сфері освіти та охорони здоров'я, забезпечуючи єдині стандарти послуг при збереженні управлінської автономії громад. Важливим елементом системи є оцінювання податкової спроможності територій за законодавчо визначеною методикою, що дозволяє обґрунтовано визначати потребу в міжбюджетній підтримці та розміри відповідних трансфертів.

Таким чином, система міжбюджетного вирівнювання забезпечує не лише перерозподіл ресурсів, а й реалізацію принципів бюджетної справедливості та рівних можливостей. Міжбюджетні відносини тісно пов'язані з децентралізацією влади, що потребувало оновлення фінансових механізмів та Бюджетного кодексу. Це надало громадам більшу автономію у плануванні видатків, реалізації інвестицій та підвищенні якості послуг.

Ефективність таких відносин залежить від прозорості та стабільності законодавства: часті зміни можуть призвести до фінансової нестабільності та зниження інвестиційної активності.

Бюджетний кодекс України визначає порядок формування і використання місцевих бюджетів, методику планування коштів та їх розподіл між галузями, забезпечуючи законність, прозорість і ефективність фінансів на місцевому рівні.

Стаття 70 Бюджетного кодексу України має ключове значення для формування видатків і кредитування місцевих бюджетів. Вона визначає базову структуру бюджетних призначень та встановлює зв'язок між ресурсами місцевої влади і цілями їх використання, що деталізуються у статтях 89–91 Кодексу.

Суть статті полягає в тому, що видатки та кредитування місцевих бюджетів повинні бути цільовими, законними та затвердженими місцевою радою. Жодні витрати не можуть здійснюватися довільно: вони повинні мати чітко визначені ціль, обсяг, часові рамки та юридичну основу.

Особливо важливо, що стаття 70 прямо прив'язує видатки місцевих бюджетів до статей 89–91 Бюджетного кодексу (рис.1.3)

Рисунок 1.3 – Класифікація видатків місцевих бюджетів [1]

Стаття 70 Бюджетного кодексу виступає методологічним «фільтром», що забезпечує формування видатків відповідно до розподілу повноважень між рівнями місцевого самоврядування. Місцевий бюджет не може фінансувати програми та заходи, які не належать до його компетенції, що гарантує фінансову дисципліну, законність і узгодженість бюджетної системи.

Стаття поширюється також на кредитування місцевих бюджетів, яке розглядається як надання коштів юридичним або фізичним особам на поворотній основі. Такі операції повинні бути цільовими та пов'язаними з реалізацією програм і заходів, передбачених статтями 89–91, наприклад розвиток

комунальної інфраструктури, підтримка підприємств комунальної власності, енергоефективні проекти чи реконструкція об'єктів соціальної сфери. У науковому контексті статтю 70 можна розглядати як прояв принципу цільового характеру бюджетних коштів, який закріплено у Бюджетному кодексі та який забезпечує прозорість, законність і раціональність бюджетного процесу.

Видатки та кредитування місцевих бюджетів набувають правового статусу лише як частина програм або заходів, затверджених у рішенні про місцевий бюджет. Це виключає використання коштів поза межами планових призначень і зміцнює систему публічного фінансового контролю.

Стаття 70 пов'язана з програмно-цільовим методом бюджетування та забезпечує, щоб фінансування місцевих бюджетів відбувалося через конкретні програми з чіткими цілями, завданнями, результативними показниками та обсягами ресурсів. Завдяки цьому планування видатків стає системним, а не хаотичним, і спрямованим на досягнення вимірюваних результатів.

На практиці стаття 70 упорядковує видатки місцевих бюджетів, забезпечує їх відповідність повноваженням органів самоврядування та потребам громади, а також є основою для середньострокового бюджетного планування. Вона дозволяє поєднувати автономію місцевих бюджетів із передбачуваністю державної бюджетної політики, запобігаючи фінансовим зловживанням і забезпечуючи єдність системи.

Разом зі статтями 89–91 Бюджетного кодексу стаття 70 формує правові межі компетенцій різних рівнів місцевого самоврядування і економічні орієнтири для складання бюджетів (рис.1.4.)

Формування видатків місцевих бюджетів базується на програмно-цільовому підході та статтях 89–91 Бюджетного кодексу, що дозволяє перетворювати видатки на конкретні програми з чіткими цілями, показниками ефективності та очікуваними результатами.

Міжбюджетні трансферти та дотації формують ресурсну базу громад, враховуючи демографічні, соціальні та економічні параметри для збалансованості системи.

Ст. 89 – Видатки базового рівня (громади)	• Освіта (дошкільна, загальна середня, позашкільна, професійна) • Охорона здоров'я (комунальні заклади, місцеві програми) • Соціальний захист населення • Культура • Фізична культура і спорт
Ст. 90 – Видатки обласних бюджетів та бюджету АРК	• Спеціалізовані заклади освіти та охорони здоров'я • Регіональні соціальні програми • Культура, спорт, інфраструктура, природоохоронні заходи
Ст. 91 – Універсальні видатки (усі місцеві бюджети)	• Підтримка органів самоврядування • ЖКГ, благоустрій • Рятувальні служби, цивільний захист • Соціальний захист, інфраструктура, дороги • Культурна спадщина, енергоефективність, міжнародні проекти

Рисунок 1.4 – Сутність ст.70, 89–91 БКУ щодо формування місцевих бюджетів [1]

Методологія поєднує субсидіарність, децентралізацію та орієнтацію на результат, забезпечуючи прозору, підзвітну і ефективну фінансову політику місцевого самоврядування.

Стаття 93 Бюджетного кодексу України регулює передачу коштів між місцевими бюджетами, забезпечуючи фінансову гнучкість та міжмуніципальну кооперацію. Вона дозволяє громадам фінансувати видатки іншої громади, якщо власна інституційна інфраструктура не забезпечує необхідні послуги (наприклад, освіти, охорону здоров'я, культуру). Передача коштів можлива лише за рішенням обох місцевих рад та укладанням договору, який визначає обсяг коштів, цільове призначення, строки, відповідальність сторін та механізми контролю. Це гарантує прозорість, правову визначеність та підзвітність процесу (рис.1.5). Стаття 93 пройшла оновлення у 2014, 2015 та 2020 роках, спрощуючи систему міжмуніципальних трансфертів і залишаючи лише ключові елементи – факт можливості передачі коштів, рішення двох рад і необхідність договору.

Методологічно стаття сприяє гнучкому фінансовому плануванню, оптимізації мережі бюджетних установ, зменшенню дублювання функцій та створенню міжгромадських кластерів надання послуг.

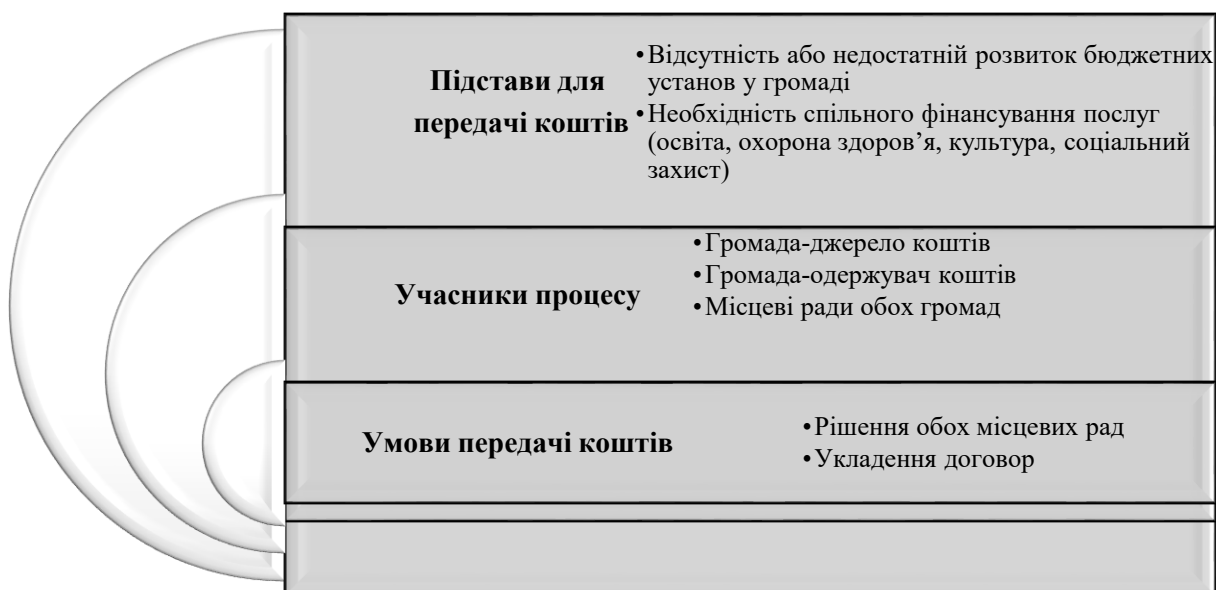

Рисунок 1.5 - Механізм дії ст, 93 БКУ про передачу коштів між громадами [1]

Вона інтегрує громади у спільні освітні, культурні, інфраструктурні та соціальні проекти, забезпечуючи ефективне використання ресурсів без порушення бюджетної автономії.

Таким чином, стаття 93 забезпечує безперервність публічних послуг відповідно до потреб населення, створює правові умови для добровільної міжмуніципальної співпраці та зміцнює фінансову спроможність місцевого самоврядування.

Бюджет розвитку місцевих бюджетів є складовою спеціального фонду і має чітко визначене законодавством призначення (рис.1.6).

Рисунок 1.6 – Класифікація видатків місцевих бюджетів за фондами [1]

Бюджет розвитку забезпечує фінансування капітальних інвестицій, розвиткових проектів та заходів для довгострокового покращення інфраструктури і умов життя громад (рис.1.7)

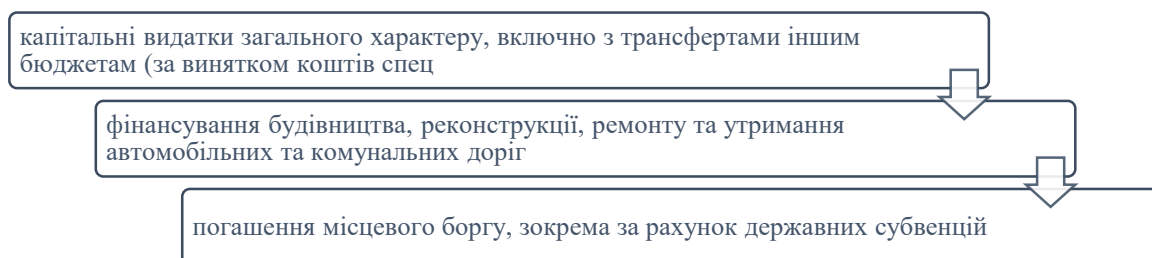

Рисунок 1.7 – Перелік видатків бюджету розвитку [1]

До видатків бюджету розвитку віднесено платежі, пов'язані з виконанням гарантійних зобов'язань Автономної Республіки Крим, обласних рад, міських, селищних і сільських територіальних громад, а також видатки, пов'язані з підготовкою проектів державно-приватного партнерства та виконанням довгострокових зобов'язань у цій сфері щодо об'єктів комунальної власності. Окремо законодавець включає до переліку видатків розроблення містобудівної документації на місцевому та регіональному рівнях.

Міжбюджетні трансферти, визначені статтями 96 і 97 Бюджетного кодексу України, становлять систему фінансових взаємозв'язків між державним бюджетом і місцевими бюджетами та забезпечують реалізацію принципів бюджетного вирівнювання, а також виконання державних і делегованих повноважень на місцях. Законодавство розрізняє кілька основних видів таких трансфертів (рис. 1.8).

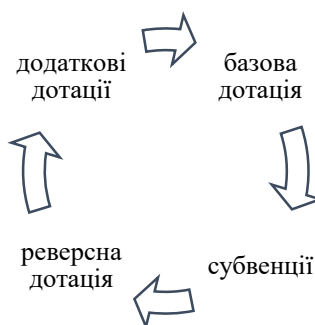

Рисунок 1.8 – Види міжбюджетних трансфертів в Україні [1]

Базова дотація надходить з державного бюджету до місцевих бюджетів для здійснення горизонтального вирівнювання податкоспроможності територій, тоді як реверсна дотація, навпаки, передається з місцевих бюджетів до державного у разі, коли податкоспроможність відповідної територіальної громади перевищує встановлений норматив. Субвенції становлять найбільш поширений та різноманітний вид міжбюджетних трансфертів і можуть надаватися з різною цільовою спрямованістю. Додаткові дотації призначені для компенсації втрат доходів або забезпечення виконання окремих видаткових повноважень.

У державному бюджеті передбачається широкий перелік трансфертів для місцевих бюджетів, що охоплюють соціальну, інфраструктурну та освітню сфери. Порядок і умови надання трансфертів визначає Кабінет Міністрів, зокрема розподіл додаткових дотацій за затвердженими критеріями. Обсяг трансфертів визначається окремо для кожного місцевого бюджету, що забезпечує прозорість, передбачуваність та цільове використання фінансових ресурсів.

Міжбюджетні трансферти між місцевими бюджетами та з державного бюджету регулюються нормами, що визначають види фінансової підтримки, порядок їх надання, розподіл та використання (рис.1.9).

ст.101,104,105	ст.103, 103-6	ст103.1	103-2, 103-3
• субвенції на об'єкти спільного користування • публічні інвестиційні; • договірні	• втрати доходів через пільги - додаткова дотація • Компенсативні (комунальні послуги, енергоносії) • дотація вирівнювання	• будівництво, утримання доріг	Освітні субвенції: зарплата, підтримка з особливими потребами

Рисунок 1.9 – Деталізація видів міжбюджетних трансфертів місцевим бюджетам відповідно до статей БКУ [1]

Завершальною є стаття 108, яка регулює порядок перерахування міжбюджетних трансфертів. Казначейська система забезпечує їх перерахування з державного бюджету до місцевих бюджетів відповідно до бюджетного розпису, а закон встановлює конкретні строки перерахування окремих видів трансфертів.

Додатково Кабінет Міністрів України має повноваження перерозподіляти обсяги субвенцій та дотацій у межах загальних сум, затверджених державним бюджетом, а місцеві державні адміністрації можуть у міжсесійний період ухвалювати рішення про внутрішній перерозподіл коштів, якщо це дозволено місцевими радами.

Таким чином, наведені статті формують широку та деталізовану систему міжбюджетних трансфертів, яка забезпечує фінансове вирівнювання, підтримку освітніх та соціальних послуг, розвиток інфраструктури та реалізацію інвестиційних проектів у регіонах.

1.3. Зарубіжний досвід управління видатками місцевих бюджетів і можливості його використання в Україні

Управління видатками місцевих бюджетів в зарубіжних країнах демонструє суттєві відмінності й можливості, які можуть стати орієнтирами для вдосконалення фінансової практики в Україні. У багатьох країнах субнаціональні органи влади відповідають за значну частку капітальних інвестицій та поточного фінансування інфраструктури. За даними міжнародної організації, що об'єднує 38 країн світу, більшість з яких є країнами з високим доходом громадян і високим індексом людського розвитку (OECD), субнаціональні уряди в середньому здійснюють 40 % загальних державних витрат та більше половини публічних інвестицій [61].

Наголошується, що успіх децентралізації залежить не лише від передачі повноважень, а від того, як вона спроектована: важливо, щоб місцеві органи мали достатню автономію для планування видатків, але також прозорі механізми підзвітності та інституційну підтримку.

У більшості розвинених країн одним із головних принципів управління місцевими видатками є поєднання фінансової автономії з чіткими правилами

фіскальної відповідальності. У Швеції, Данії, Норвегії та Фінляндії місцеві органи влади мають право встановлювати власні ставки прибуткового податку, що забезпечує їм стабільну доходну базу для покриття витрат на освіту, соціальний захист, комунальні послуги та медицину. Разом з тим ці країни застосовують жорсткі нормативи бюджетного балансу й механізми вирівнювання, що мінімізують ризик фінансової нестабільності й нерівномірності розвитку територій. Дослідження OECD підкреслює, що ключовою умовою дієвості децентралізації є координація між рівнями влади, прозорість розподілу повноважень та збалансоване ресурсне забезпечення, без чого передача повноважень стає неефективною [58].

У країнах ЄС відчутний вплив має європейська модель «партнерського врядування», яка включає обов'язковість консультацій із громадянами під час підготовки бюджету, відкритість бюджетних даних і регулярне громадське звітування. Особливо це характерно для Німеччини, Нідерландів та Естонії, де публічні електронні портали забезпечують громадянам доступ до всієї фінансової інформації в режимі реального часу. У нещодавньому документі Європейського економічного й соціального комітету наголошується, що партисипативні підходи до бюджетування стають ключовими для легітимності місцевої влади і підвищення ефективності розподілу видатків, особливо у сферах інфраструктури та соціальної підтримки [62].

Відомий приклад – місто Порту-Алегрі (Бразилія), яке почало РВ ще в 1989 році. Там жителі самостійно вирішують, на які інвестиційні проекти витратити частину міського бюджету. Це сприяло підвищенню прозорості, довіри громадян і навіть поліпшенню інфраструктурних показників, наприклад, покриття каналізації та водопостачання значно зросло.

У новітній практиці важливою стає цифровізація процесів партисипаторного бюджету: дослідження шотландських муніципалітетів показують, що для успішного впровадження цифрових платформ необхідно навчання персоналу, ресурси та медіаторська роль між традиційними структурами й новими формами участі [52].

Крім того, дослідження показують, що дизайн голосування в «РВ» як-от метод «equal shares» - може впливати на справедливість і легітимність рішень.

Транспарентність бюджетного процесу є ще одним ключовим елементом: євросоюзні стандарти рекомендують відкритість бюджетних даних, зрозумілі фінансові звіти та залучення громадян через консультації й публічні слухання [50].

У місцевих рамках такі практики вже починають впроваджувати українські міста, наприклад, через рейтинги прозорості громад і публічні аудити виконання бюджету [54]. Ще одна важлива сфера – екологічні й «зелені» витрати субнаціональних урядів. OECD розробляє методології для відслідковування кліматичних витрат на рівні регіонів та міст, що дає змогу краще планувати інвестиції у сталий розвиток.

Це може бути надзвичайно корисно для України в контексті реконструкції інфраструктури після криз, особливо у напрямі енергоефективності та екологічних проектів.

Бюджетні правила та контроль також відіграють вагомую роль. У країнах із високою децентралізацією (наприклад, Швеція, Швейцарія, Данія) субнаціональні уряди мають значну автономію при витрачанні коштів, але паралельно застосовуються механізми вертикального вирівнювання (трансфери) й жорстка публічна звітність [51].

Такі моделі можуть бути адаптовані в Україні для балансу між локальною ініціативою й соціальною рівновагою територій.

Щодо охорони здоров'я, в OECD країнах фінансування систем охорони здоров'я часто децентралізовано: місцеві органи влади беруть на себе частину витрат, але при цьому існує тісна координація з центральним урядом для забезпечення фінансової сталості.

Це може слугувати прикладом для України в формуванні системи утримання медичних закладів на місцевому рівні, особливо в громад, які стрімко змінюються або відбудовуються.

Щодо впровадження цих практик в українській реальності: вже є позитивні зрушення. Програма EGAP, наприклад, підтримує е-демократію на локальному рівні, зокрема через формати партисипаторного бюджету [63].

Також Конгрес місцевих і регіональних влад Ради Європи сьогодні працює з 16 українськими громадами для запровадження шкільного партисипаторного бюджету, залучаючи молодь до прийняття бюджетних рішень [64].

Однак існують ризики. Запозичення іноземної моделі без адаптації може призвести до проблем із інституційною спроможністю: недостатня кадрова підготовка, слабка внутрішня підзвітність, відсутність культури участі можуть звести нанівець переваги. Крім того, цифрові рішення потребують значних технологічних і ресурсних інвестицій. Також важливо враховувати, що надмірна децентралізація без адекватного вирівнювання може поглибити регіональні диспропорції та дискримінацію слабших громад.

Враховуючи це, можливості трансформації української системи управління видатками місцевих бюджетів мають базуватися на змішаному підході: поєднання ефективної децентралізації, прозорих вертикальних трансферів, активної участі громадян, цифровізації бюджетного процесу та впровадження систем «зеленого» та інвестиційного бюджетування. Такий підхід може не лише підвищити ефективність використання коштів, а й зміцнити довіру громадян до місцевої влади та сприяти сталому розвитку територій.

Зіставлення цього досвіду з українськими реаліями показує, що Україна вже зробила значний крок у напрямі децентралізації, але потребує подальшої інституційної адаптації. Сучасні реформи, включаючи впровадження електронної демократії (програма EGAP), розвиток партисипаторного бюджетування та підвищення прозорості місцевих фінансів, значною мірою ґрунтуються на європейських моделях.

Критичним фактором адаптації зарубіжних практик є уникнення механічного копіювання. Україні потрібно врахувати ризики недостатньої спроможності громад, демографічної нерівності, відмінностей у податковій базі та інституційних обмежень. Зарубіжний досвід свідчить, що ефективно

управління місцевими видатками можливе лише тоді, коли місцеві органи влади мають: фінансову автономію, відповідальність, прозорість процедур, стимулюючі міжбюджетні трансферти та дієві механізми громадської участі.

Трансформація української системи управління видатками має включати: зміцнення фінансової самостійності громад; запровадження чітких моделей оцінки ефективності витрат; ясне розмежування повноважень; розвиток цифрових платформ бюджетування; переосмислення політики фінансового вирівнювання; впровадження зеленого бюджетування; формування сталих механізмів інвестиційного планування; розвиток участі громадян у прийнятті бюджетних рішень на основі перевірених міжнародних практик.

У результаті застосування зарубіжних моделей місцеві бюджети України можуть отримати сильні інструменти для підвищення ефективності видатків, скорочення регіональних диспропорцій, зміцнення інституційної спроможності та поглиблення демократизації локальної влади.

Висновок за розділом 1

Дослідження місцевих видатків показує, що вони є основою забезпечення потреб населення та розвитку територій. Перші форми видатків з'явилися ще в давніх цивілізаціях, коли громади фінансували іригаційні системи, дороги, укріплення, храми та допомогу населенню, закладаючи основи сучасних місцевих бюджетів.

В Україні система видатків розвивалася від земств, які вкладали кошти в освіту, медицину та інфраструктуру, через радянський період централізації, коли витрати носили переважно соціальний характер, до сучасності, коли місцеві бюджети стали важливим інструментом розвитку громад. Сьогодні кошти спрямовуються на освіту, охорону здоров'я, соціальний захист, благоустрій і

інфраструктуру. Проте, багато громад стикаються з обмеженими ресурсами, жорстко фіксованими видатками та недостатнім контролем за їх ефективністю.

Для покращення управління видатками важливо орієнтувати планування на реальні потреби населення, підвищувати прозорість і контроль, застосовувати цифрові інструменти моніторингу та аудиту, впроваджувати програмно-цільовий підхід і оцінку соціального та економічного ефекту витрат.

Нормативно-правова база, зокрема Бюджетний кодекс України, створює логічну й методологічно узгоджену систему регулювання видатків і міжбюджетних трансфертів. Водночас залишаються проблеми, пов'язані з обмеженою спроможністю громад формувати якісні бюджетні програми, нерівномірністю розвитку територій та недостатньо чітким поділом повноважень між рівнями бюджетів. Формульні механізми трансфертів не завжди враховують реальні потреби, а бюджет розвитку інколи використовується без оцінки ефективності проектів.

Для подолання цих проблем необхідно посилювати методичну підтримку громад, вдосконалювати взаємодію між рівнями бюджетів, запроваджувати прозорі критерії відбору проектів та розвивати середньострокове планування для збалансованого використання ресурсів.

Україні важливо адаптувати міжнародний досвід до місцевих умов, поєднуючи децентралізацію, прозорі трансферти, фінансову відповідальність, цифровізацію та активну участь громадян, що зміцнить довіру до влади, підвищить ефективність видатків і сприятиме рівномірному розвитку територій.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ФОРМУВАННЯ ВИДАТКІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ УКРАЇНИ

2.1. Оцінка макроекономічних процесів в Україні та їх впливу на динаміку видатків місцевих бюджетів

У сучасних умовах соціально-економічного розвитку Україна стикається зі складними макроекономічними викликами, що формують нове середовище функціонування як державних фінансів загалом, так і місцевих бюджетів зокрема. Коливання темпів економічного зростання, інфляційні процеси, зміни у структурі виробництва, податкових надходжень та інвестиційної активності безпосередньо впливають на можливості органів місцевого самоврядування забезпечувати виконання покладених на них завдань. У цих умовах особливо важливо розуміти, як загальнодержавні тенденції трансформуються на рівень окремих територіальних громад і виявляються у динаміці їхніх видаткових повноважень.

Фінансова спроможність місцевих бюджетів значною мірою визначається якістю макроекономічної політики, станом ринку праці, рівнем доходів населення та стабільністю податкової бази. Тому аналіз макроекономічних процесів дозволяє не лише оцінити чинники, що формують ресурсний потенціал місцевих бюджетів, а й передбачити можливі напрями їхньої трансформації у середньо- та довгостроковій перспективі.

Вивчення взаємозв'язку між загальнодержавною економічною динамікою та місцевими фінансами є необхідною умовою для вироблення ефективних управлінських рішень, спрямованих на підвищення стійкості бюджетної системи та посилення фінансової автономії громад. Дослідимо зв'язок між видатками та ВВП, адже обсяг сукупних витрат визначає рівень виробництва в економіці: коли споживчі, інвестиційні чи державні видатки зростають, ВВП підвищується, а їхнє скорочення веде до спаду (рис.2.1.)

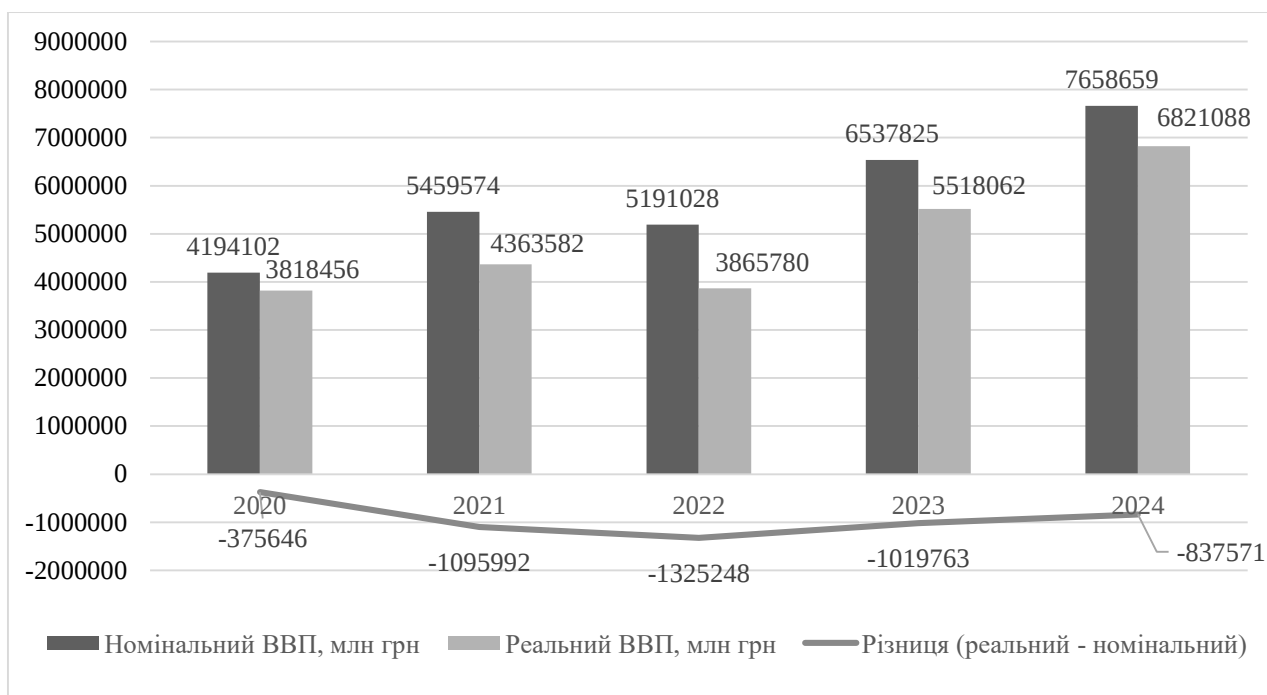

Рисунок 2.1 – Динаміка та структура валового внутрішнього продукту України у 2020 - 2024 роках, млн грн

Джерело: побудовано автором на основі [25]

За даними рис. 2.1, у 2020 році реальний ВВП був нижчим за номінальний. Через пандемію: бізнес працював нестабільно, виробництво падало, а ціни навпаки росли. У 2021 році інфляція прискорилося ще сильніше. Номінальні показники збільшилися, але фактичний обсяг виробництва майже не зріс, що спричинило великий розрив. У 2022 році війна різко зменшила реальний ВВП: підприємства зупинялися або переїжджали, інфраструктура руйнувалася, а ціни зростали, тому різниця стала максимальною. У 2023 році економіка почала частково відновлюватися, інфляція трохи сповільнилася, і відрив між показниками зменшився. Нарешті, у 2024 році стабілізація та поступове зростання виробництва допомогли ще більше скоротити розрив.

Щоб покращити ситуацію, корисно підтримувати бізнес дешевими кредитами, стимулювати інвестиції, модернізувати виробництво та боротися з надмірною інфляцією. Видатки бюджету та структура ВВП України за кінцевим використанням тісно пов'язані, оскільки саме попит з боку держави, домогосподарств, бізнесу та зовнішнього сектору формує загальні обсяги

виробництва в економіці. Державні витрати можуть стимулювати економічну активність, особливо у періоди криз, тоді як споживчі витрати населення та інвестиції підприємств залишаються ключовими рушіями внутрішнього попиту.

Водночас зовнішня торгівля - експорт та імпорту визначає чистий внесок у ВВП, який змінюється залежно від економічної ситуації (рис.2.2).

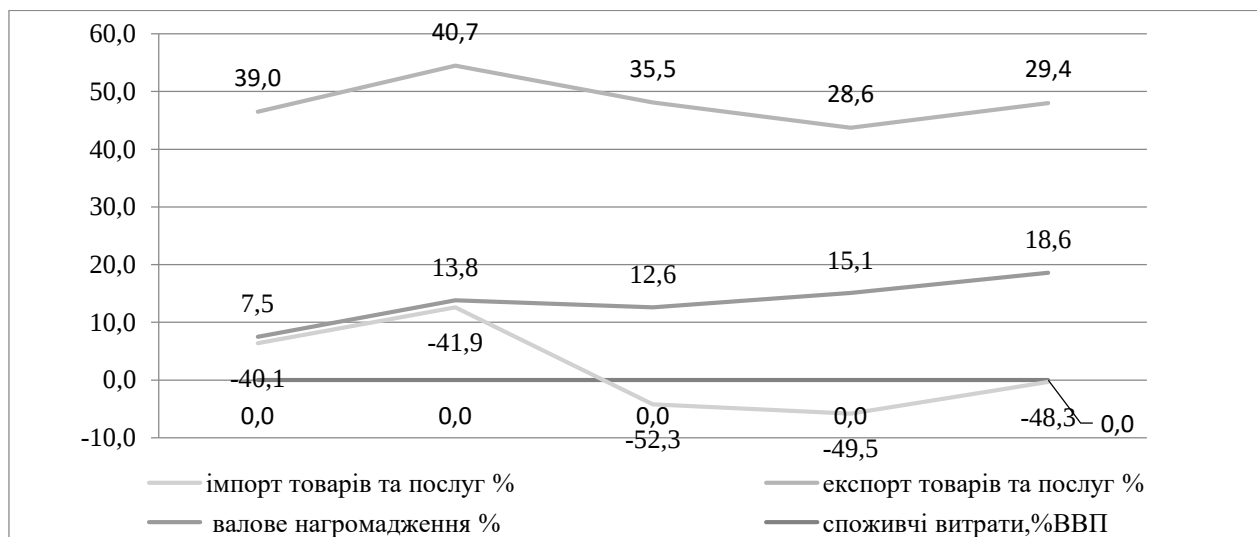

Рисунок 2.2 – Динаміка та структура валового внутрішнього продукту України за кінцевим використанням за 2020–2024 роки, %

Джерело: побудовано автором на основі [25]

За даними рис.2.1 спостерігаємо, що У 2020 році споживчі витрати в Україні займали більшість ВВП через пандемію, інвестиції були низькими, а зовнішня торгівля слабкою. У 2021 році частка споживання трохи знизилася, а інвестиції зросли, що свідчило про поступове відновлення економіки. В 2022 році через війну споживчі витрати перевищили 100% ВВП, експорт і імпорту скоротилися, а економіка зазнала сильного шоку. У 2023–2024 роках ситуація почала стабілізуватися: інвестиції зросли, споживання трохи знизилося, а зовнішня торгівля вирівнювалася, хоча імпорту залишався вищим за експорт. Це показує, що економіка сильно залежить від внутрішнього попиту, а для стійкого зростання важливо підтримувати інвестиції, розвивати виробництво і стимулювати експорт, щоб зменшити залежність від імпорту.

Валовий внутрішній продукт (ВВП) тісно пов'язаний з обсягами реалізації промислової продукції за видами економічної діяльності, оскільки

промисловість є одним із ключових секторів формування національної економіки. Зростання обсягів реалізації в переробній, добувній промисловості та енергетиці безпосередньо впливає на збільшення доданої вартості, а отже на підвищення ВВП. Водночас зміни у структурі промислового виробництва відображають трансформації економіки та рівень її розвитку, що робить аналіз цього взаємозв'язку важливим для оцінки економічної динаміки країни.

Дослідимо стан обсягів реалізації промислової продукції за видами економічної діяльності, їх динаміку та структуру, з метою виявлення ключових тенденцій розвитку промисловості й оцінки їх впливу на формування валового внутрішнього продукту (рис.2.3).

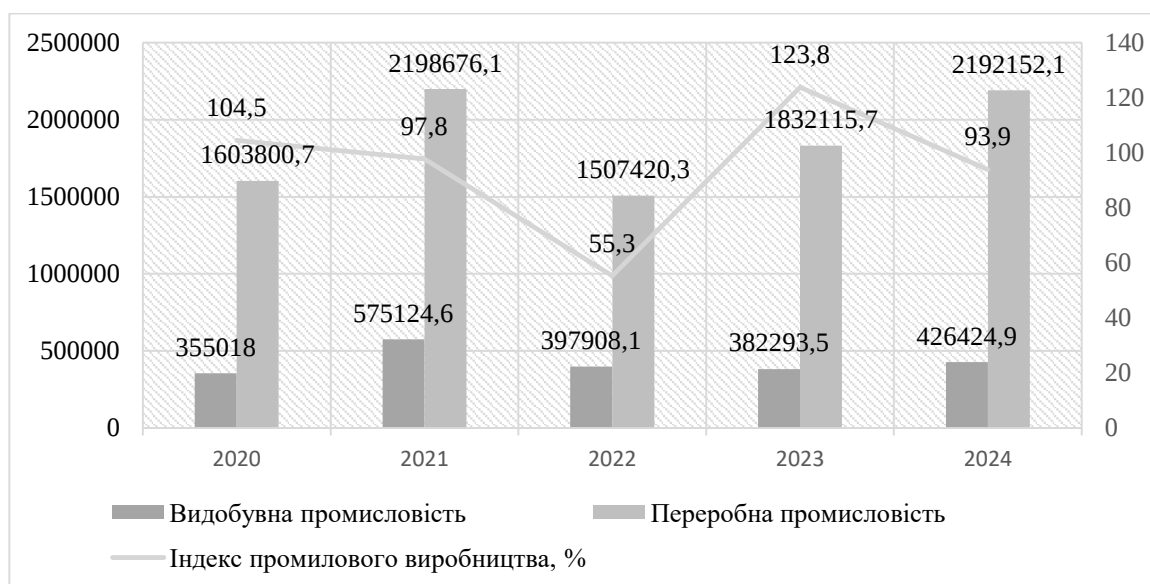

Рисунок 2.3 – Динаміка та структура обсягів реалізації промислової продукції у 2020-2024 роках, млн грн

Джерело: побудовано автором на основі [25]

За даними рис.2.3, У 2020–2024 роках промисловість України показує значну нестабільність. Видобувна промисловість зросла у 2021 році через відновлення після карантинних обмежень, але сильно впала у 2022 через війну та збої в логістиці. Переробна промисловість також підірвана кризами: пікові показники у 2021 змінюються різким спадом у 2022 та частковим відновленням у 2023–2024. Індекс промислового виробництва підтверджує ці тенденції: він перевищував 100% лише у 2020 та 2023, у інші роки показував падіння, особливо

у 2022. Загалом, коливання зумовлені зовнішніми кризовими факторами, нестабільністю ринку та військовими діями.

Коливання індексу промислового виробництва прямо впливають на торговельний баланс: зростання індексу стимулює експорт і покращує баланс, а спад зменшує експортні надходження. У 2023–2024 роках, з відновленням економіки та зменшенням інфляції, розрив між номінальним та реальним ВВП скоротився, що могло сприяти поліпшенню торгового балансу через зменшення імпорту і відновлення виробництва. Дослідимо стан індексу промислового виробництва та його вплив на економіку, зокрема на торговельний баланс і доходи місцевих бюджетів, щоб виявити ключові тенденції, причини коливань і можливі напрямки стабілізації промислової активності. (рис. 2.4).

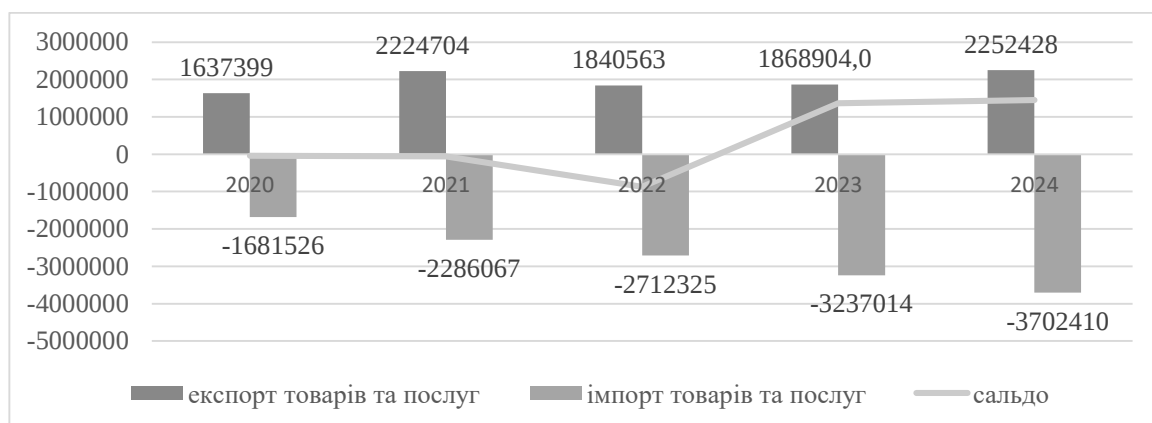

Рисунок 2.4 – Динаміка зовнішнього торговельного балансу України за 2020-2024 роки

Джерело: побудовано автором на основі [25]

У 2020-2024 роках зовнішня торгівля України демонструвала стійке перевищення імпорту над експортом, особливо під час війни, що призвело до значного дефіциту сальдо. У 2020 році дефіцит сальдо був незначним – 44 тис. грн, у 2021 році зріс до 61 тис. грн. Через війну у 2022-2023 роках дефіцит різко зріс до 872 тис. грн і 1,37 млн грн відповідно. У 2024 році, незважаючи на зростання експорту до 2,25 млн грн, імпорт залишався значно вищим – 3,70 млн

грн, а дефіцит сальдо – 1,45 млн грн, що свідчить про стійкий дисбаланс зовнішньої торгівлі.

Щоб покращити ситуацію, важливо стимулювати експортні галузі через субсидії та підтримку виробників, розвивати високотехнологічне та експортно орієнтоване виробництво, а також зменшувати залежність від імпорту, зокрема шляхом розвитку внутрішнього виробництва стратегічних товарів. Крім того, варто сприяти укладанню нових торговельних угод і диверсифікації ринків збуту, що допоможе скоротити дефіцит зовнішньої торгівлі і підвищити стійкість економіки.

Бюджет є ключовим механізмом регулювання соціально-економічних процесів, оскільки через нього формується основний масив фінансових ресурсів, що спрямовуються на підтримку національного господарства та забезпечення громадян суспільними послугами. Значний вплив на економіку здійснюється через формування структурних пропорцій розподілу ВВП у видатковій частині бюджету. Аналіз перерозподілу ВВП через бюджетні видатки дозволяє зрозуміти а як саме видатки впливають на загальну динаміку розвитку країни (рис.2.5), (Дод.Б.1_ -Б.5; В.1-В.5; Г.1-Г.5).

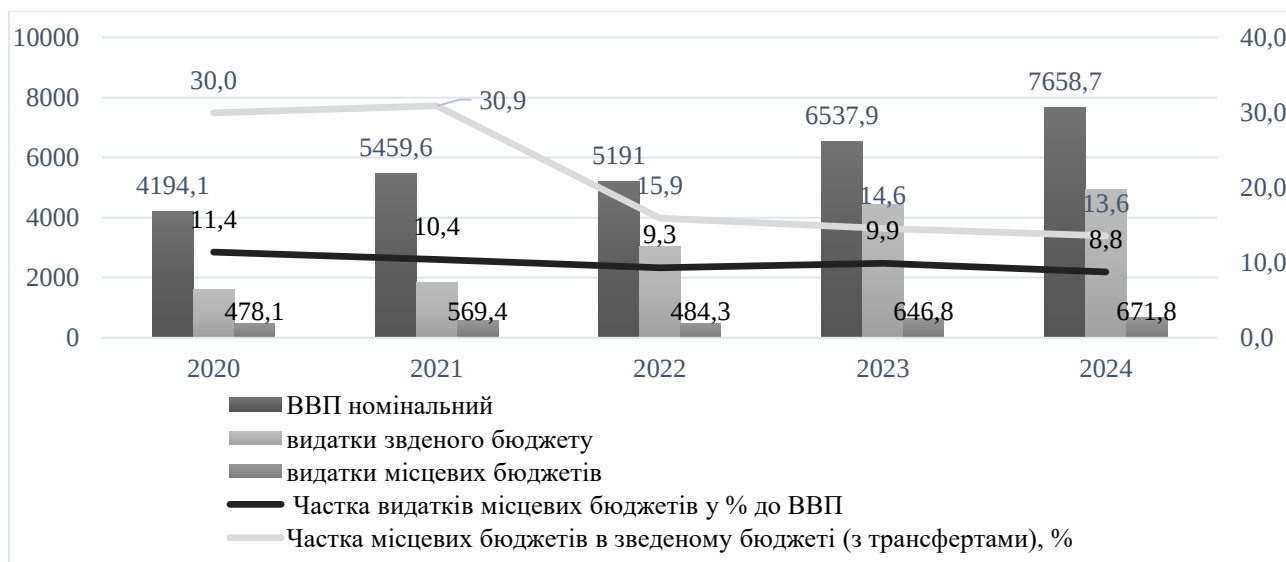

Рисунок 2.5 – Динаміка ВВП та видатків бюджетів України за 2020 – 2024 роки, млрд грн

Джерело: побудовано автором на основі [25;10]

Наведені дані рис. 2.4 свідчать про зростання номінального ВВП у 2020 році порівняно з 2024 роком майже вдвічі, що супроводжувалося різким збільшенням видатків зведеного бюджету, особливо після 2021 року. Основними причинами такої динаміки є інфляційні процеси, воєнні видатки, розширення соціальних програм та зростання потреб у фінансуванні оборони і відновлення економіки. Водночас видатки місцевих бюджетів зростали значно повільніше, а їх частка у ВВП та у зведеному бюджеті скоротилася відповідно з 30 % до 8,8%, що є наслідком централізації фінансових ресурсів і посилення ролі трансфертів з державного бюджету. Це зменшує фінансову самостійність громад і може негативно впливати на розвиток місцевої інфраструктури та якість публічних послуг. Доцільним є поступове розширення дохідної бази місцевих бюджетів, удосконалення системи міжбюджетних відносин та стимулювання економічної активності на місцевому рівні для відновлення балансу у бюджетній системі.

Таким чином, зміни у номінальному ВВП і структурі бюджетних видатків значною мірою відображають інфляційні процеси, які впливали на реальну вартість фінансових ресурсів та перерозподіл коштів між рівнями бюджету. Зменшення частки місцевих бюджетів свідчить про те, що інфляція по-різному впливала на доходи і видатки державного та місцевого рівнів. Це зумовлює необхідність детального аналізу показників інфляції у 2020–2024 рр. для оцінки її масштабів, динаміки та впливу на бюджетну систему й економіку загалом (рис.2.6).

Рисунок 2.6 – Динаміка індексу споживчих цін Україні у 2020 – 2024 роках, %

Джерело: побудовано автором на основі [25]

Коливання індексу споживчих цін у 2020–2024 рр. тісно пов'язані з динамікою бюджетного дефіциту. Прискорення інфляції, особливо у 2022 році, з одного боку, тимчасово збільшувало номінальні доходи бюджету, а з іншого значно підвищувало видатки на соціальну підтримку, оборону та компенсацію зростання цін. У результаті видатки зростали швидше за доходи, що поглиблювало бюджетний дефіцит (рис. 2.7). Висока та нестабільна інфляція ускладнювала прогнозування бюджетних показників і вимагала додаткових запозичень, тоді як уповільнення інфляції у 2023 році дещо зменшило тиск на фінанси, але не усунуло структурних дисбалансів. Це свідчить про те, що контроль інфляції є важливою умовою скорочення бюджетного дефіциту та підвищення стійкості бюджетної системи.

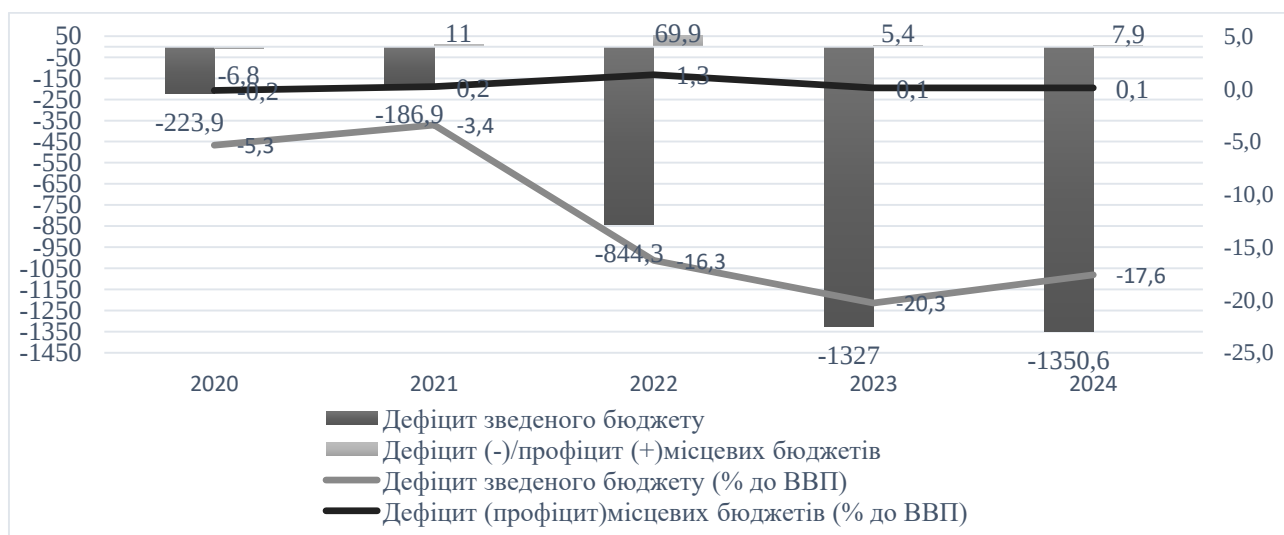

Рисунок 2.7 – Динаміка балансу бюджетів України за 2020 – 2024 роки, млрд. грн

Джерело: побудовано автором на основі [10]

За даними рис.2.7, високий дефіцит зведеного бюджету у 2022-2024 рр. підкреслює необхідність дослідження джерел його фінансування. Основними механізмами покриття дефіциту є державні запозичення (внутрішні та зовнішні), збільшення трансфертів місцевим бюджетам, а також емісійне фінансування через Національний банк. Аналіз цих джерел дозволяє оцінити ризики зростання державного боргу, вплив на інфляцію та фінансову стабільність країни. Особливо важливо зрозуміти, наскільки залежність від запозичень і трансфертів

впливає на автономію місцевих бюджетів та їх здатність фінансувати розвиток громад. Дослідження цих аспектів допоможе запропонувати ефективні заходи для збалансування доходів і видатків у майбутньому (табл. 2.1), (Дод. Д.1-Д.5; Е.1-Е.5).

Таблиця 2.1. – Динаміка та структура джерел фінансування зведеного бюджету України за 2020-2024 рр., млн грн [10]

Показник	Роки					Зміни (+,-) 2024 р. до 2020 р. %
	2020	2021	2022	2023	2024	
Разом	223944,3	186908,3	844827,9	1327700,7	1350614	503,1
Внутрішнє фінансування	128738,8	77176,8	281778	242176,9	195681,1	52
Зовнішнє фінансування, в т.ч.:	95205,5	109731,5	563049,9	1085523,8	1154932,9	1113
Позики, надані міжнародними фінансовими організаціями	71438,5	47038,5	454803,6	1023808	1079182	1410
Позики, надані органами управління іноземних держав	-3734,9	291,5	116364,6	66303,6	74023,6	20282
Позики, надані іноземними комерційними банками, іншими іноземними фінансовими установами'	17501,8	-6441,9	-5359,3	-4587,8	1727,3	-90,1
Фінансування за рахунок випуску цінних паперів	19004,5	-4589,6	-2759		20483,3	7,8
Інше зовнішнє фінансування		73433				-
Частка зовнішнього фінансування, %	42,5	58,7	66,6	81,8	85,65	43

Досліджуючи структуру таблиці 2.1 ми спостерігаємо, що за 2020-2024 рр. фінансування зведеного бюджету України зросло у п'ять разів, зовнішнє

фінансування в 11 р., здебільшого за рахунок позик МФО (14 р.). Внутрішні джерела зросли лише на 52%, що підкреслює високу залежність від зовнішніх кредитів для покриття витрат на оборону, соціальні програми та відновлення економіки. Наслідком є зростання державного боргу та обмежена автономія місцевих бюджетів (рис.2.8). Для зменшення ризиків необхідно нарощувати внутрішні ресурси, оптимізувати витрати та посилювати контроль за коштами.

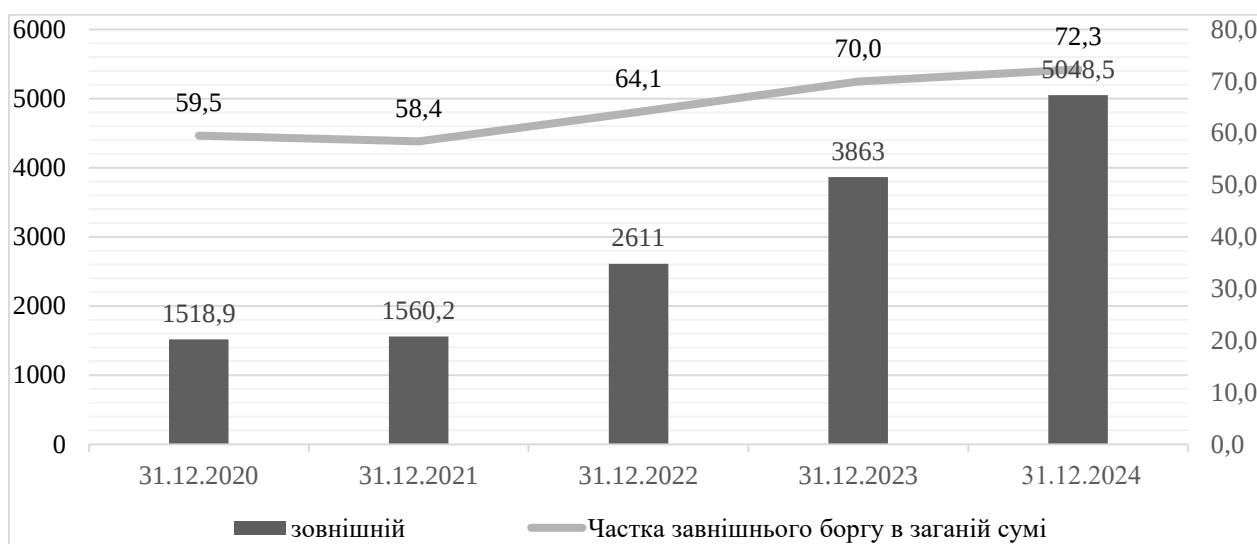

Рисунок 2.8 – Структура та динаміка державного боргу України у 2020-2024 роках, млрд. грн.

Джерело: побудовано автором на основі [10]

Дані рисунку 2.8 демонструють зростання державного боргу у 2020-2024 роках пов'язане з економічними кризами, значними бюджетними дефіцитами, скороченням ВВП та активним залученням зовнішньої фінансової допомоги, що підвищило частку зовнішнього боргу.

Наслідками стали зростання боргового навантаження, більші витрати на обслуговування боргу та посилення залежності від іноземних кредиторів.

Для зменшення ризиків доцільно стимулювати економічне зростання, підвищувати ефективність бюджетних видатків і поступово зміщувати акцент на довгострокові та внутрішні джерела запозичень.

2.2. Динаміка та структура видатків місцевих бюджетів України

Видатки місцевих бюджетів виконують функцію ключового інструменту реалізації суспільних потреб і стратегічного розвитку територіальних громад, слугуючи фінансовою основою для забезпечення життєдіяльності населення та підтримки соціально-економічної стабільності. Вони охоплюють широкий спектр напрямів, серед яких утримання органів місцевого самоврядування та адміністративних установ, фінансування освітніх і медичних закладів, розвиток культури, спорту та громадської інфраструктури, а також надання соціальної підтримки найбільш вразливим категоріям населення.

Особлива увага у структурі видатків приділяється капітальним інвестиціям, спрямованим на модернізацію транспортних і комунальних мереж, будівництво та ремонт об'єктів інфраструктури, а також впровадження інноваційних рішень у сфері благоустрою й енергоефективності. Соціальні витрати, що включають допомогу малозабезпеченим верствам населення, підтримку пенсіонерів та багатодітних родин, забезпечують базовий рівень соціальної справедливості та доступ до життєво необхідних послуг.

Водночас, функціонування місцевих бюджетів стикається з низкою системних викликів, серед яких обмеженість ресурсної бази, високий рівень жорстко закріплених видатків, недостатня прозорість планування та контролю, а також нерівномірний розвиток окремих територій. Для подолання цих проблем застосовуються сучасні підходи управління фінансами, зокрема програмно-цільове бюджетування, цифрові платформи моніторингу, оцінка ефективності соціально-економічних результатів витрат, а також механізми участі громадян у процесах прийняття рішень.

Таким чином, видатки місцевих бюджетів не обмежуються простим покриттям поточних потреб населення, а стають комплексним інструментом реалізації розвитку громад, стимулювання економічного зростання та забезпечення соціальної рівноваги. Ефективне управління ними вимагає

стратегічного планування, аналітичного підходу, прозорості процедур та застосування інноваційних фінансових механізмів, що забезпечують не лише стабільність, а й перспективний розвиток територій.

Під час здійснення видаткових повноважень ключовим залишається неухильне дотримання засад бюджетної політики та максимально виважене використання бюджетних ресурсів відповідно до принципів (рис. 2.9).

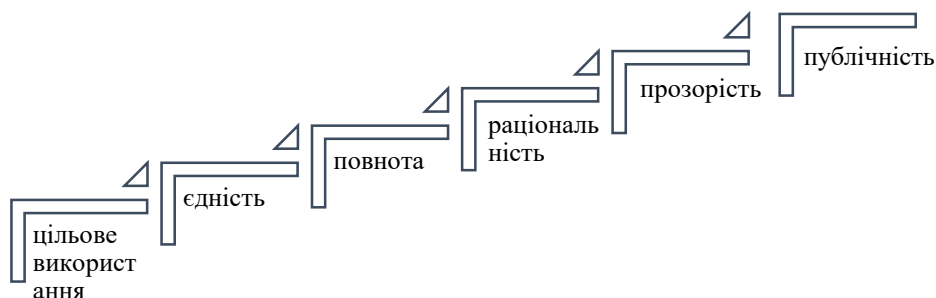

Рисунок 2.9 – Ключові орієнтири видатків місцевих органів влади

Джерело: побудовано автором на основі [34]

Зокрема, до ключових вимог належать використання бюджетних коштів виключно за визначеними цільовими напрямками, забезпечення узгодженості та послідовності бюджетного процесу на місцевому рівні, досягнення максимальної результативності у витрачанні фінансових ресурсів органами місцевого самоврядування, а також відкритість бюджетної інформації, що має бути доступною у пресі, засобах масової комунікації та в Інтернет-мережі.

Загальне управління бюджетним процесом і координація всіх його учасників покладається на місцеві фінансові органи. Проведення бюджетного моніторингу та аналітичної оцінки розглядається як важливий інструмент підвищення ефективності використання бюджетних коштів і пошуку нових управлінських підходів.

Експерти наголошують, що бюджетний аналіз тісно пов'язаний із плануванням та прогнозуванням, і при цьому якість планових показників значною мірою залежить від контролю за їх виконанням, визначення причин відхилень і пошуку шляхів усунення проблем [32, с. 387].

Проведемо оцінку виконання видаткової частини місцевих бюджетів України у 2020-2024 роках з урахуванням міжбюджетних трансфертів у табл. 2.2 (Додатки Г.1-Г.5).

Таблиця 2.2 – Аналіз динаміки видатків місцевих бюджетів України у 2020-2024 роках (з трансфертами) [10]

Показники	Роки					Зміни (+,-) 2024 р. до 2020 р.	
	2020	2021	2022	2023	2024	млн грн	%
Початковий річний план	517008,5	607451,0	617659,0	736682,2	714547,0	197538,5	38,2
План з урахуванням змін, тис. грн	522521,7	619888,0	623492,0	755825,6	763248,9	240727,2	46,1
Виконано за рік, тис. грн	478108,1	569428,2	484295,2	646822,6	671798,0	193689,9	40,5
Рівень виконання, %	91,5	91,9	77,7	85,6	88,0	x	x
Відхилення, тис. грн	-44413,7	-50459,8	-139196,8	-109003,0	-91450,9	x	x

За даними табл. 2.2 у 2020-2024 роках видатки місцевих бюджетів зросли на 38,2% у фактичному виконанні, проте рівень їх виконання залишався нижчим за план, особливо у 2022 році. Основними проблемами були нерівномірне фінансування, часті коригування бюджету та висока залежність від державних трансфертів. Причинами стали економічні потрясіння, кризові ситуації та обмеженість власних доходів громад.

Наслідком стало відтермінування соціальних та інфраструктурних проектів і посилення фінансової залежності від держави. Для покращення ситуації необхідно підвищувати точність бюджетного планування, розвивати власні доходи місцевих бюджетів і ефективніше використовувати трансфери, спрямовуючи їх на пріоритетні інвестиційні та соціальні програми.

З метою поглибленої оцінки використання бюджетних коштів доцільно здійснити аналіз видатків без урахування трансфертів. Такий підхід дає змогу зосередитися на фактичних витратах, пов'язаних із виконанням основних функцій, а також виявити тенденції їх зміни у часі. У подальшому аналізі буде

розглянуто динаміку та структуру видатків без трансфертів, що дозволить оцінити ефективність та пріоритетність фінансування відповідних напрямів (табл.2.3), (Додатки Г.1-Г.5).

Таблиця 2.3 – Аналіз динаміки видатків місцевих бюджетів України у 2020-2024 роках (без трансфертів) [10]

Показники	Роки					Зміни (+,-) 2024 р. до 2020 р.	
	2020	2021	2022	2023	2024	млн грн	%
Початковий річний план	506229,4	594777,9	598329,9	689181,7	491223,0	-15006,4	-3,0
План з урахуванням змін, тис. грн	511742,6	607198,3	604162,9	708313,6	536381,9	24639,3	4,8
Виконано за рік, тис. грн	467450,1	556852,1	474829,6	603907,3	510181,1	42731,0	9,2
Рівень виконання, %	91,4	91,7	78,6	85,3	95,1	x	x
Відхилення, тис. грн	-44 292,5	-50346,2	-129333,3	-104406,3	-26200,8	x	x

За даними табл. 2.3, у 2020–2024 роках видатки місцевих бюджетів України без трансфертів показали нестабільну динаміку: початковий річний план у 2024 році зменшився на 3 % порівняно з 2020-м, план з урахуванням змін зріс на 4,8 %, а фактичне виконання за рік збільшилося на 9,2 %. Коливання пояснюються змінами макроекономічної ситуації, впливом пандемії, коливаннями податкових надходжень і неточним плануванням, що призвело до коливання фінансових ресурсів та необхідності коригування програм. Відхилення від плану зменшилися у 2024 році, але залишаються значними, тому доцільно удосконалити методику планування, точніше оцінювати надходження і запровадити оперативне коригування видатків.

Для подальшого аналізу слід дослідити видатків виконання місцевих бюджетів за функціональною класифікацією (рис. 2.10), (Додатки Г.1-Г.5).

У 2020–2024 роках видатки місцевих бюджетів зросли переважно в охороні здоров'я, освіті та соціальному захисті, тоді як витрати на охорону навколишнього середовища скоротилися.

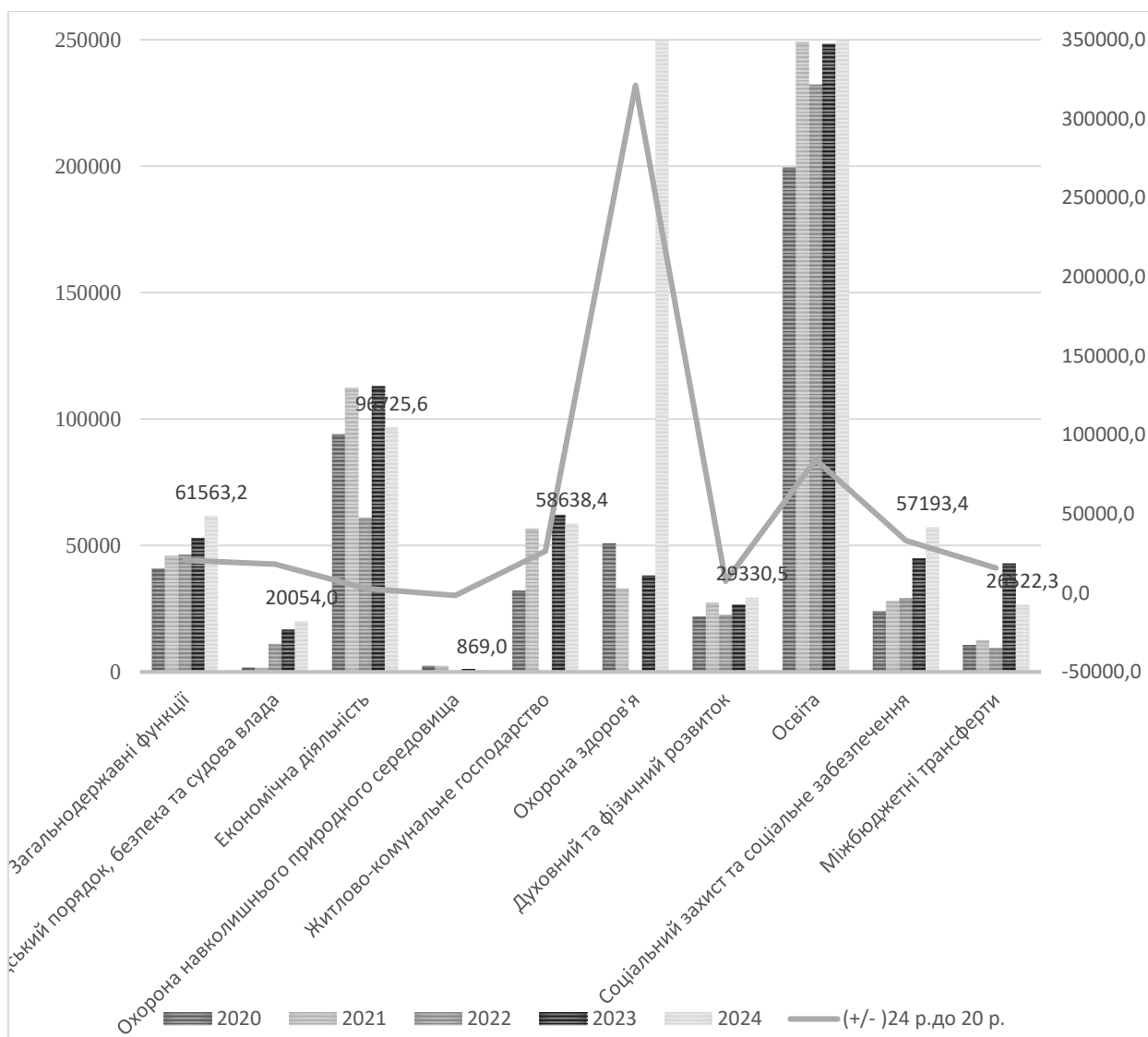

Рисунок 2.10 - Аналіз динаміки фактичних видатків місцевих бюджетів України у 2020-2024 рр. (за функціональною класифікацією), млн грн
Джерело: побудовано автором на основі [10]

Значне збільшення спостерігалось також у житлово-комунальному господарстві, загальнодержавних функціях і громадському порядку. Коливання пояснюються змінами пріоритетів державної політики, економічними факторами та зростанням соціальних потреб, що створює додаткове навантаження на бюджети і потребує більш точного планування та контролю видатків.

Аналіз видатків місцевих бюджетів за економічною класифікацією є важливим інструментом оцінки ефективності бюджетного процесу та розподілу фінансових ресурсів. Він дозволяє детально вивчити структуру витрат,

визначити пріоритети фінансування окремих сфер діяльності, оцінити дотримання бюджетної дисципліни та виявити резерви для оптимізації використання коштів. Такий аналіз дає змогу не лише контролювати фактичне виконання бюджету, але й обґрунтовано планувати майбутні видатки, підвищуючи прозорість і ефективність управління фінансами на місцевому рівні (рис.2.11).

Рисунок 2.11 - Аналіз динаміки фактичних видатків місцевих бюджетів України у 2020-2024 рр. (за економічною класифікацією), млн грн

Джерело: побудовано автором на основі [10]

За даними рис. 2.11 у 2020–2024 роках місцеві бюджети демонструють зростання поточних видатків із 379458,4 до 526035,3 млн гривень, що обумовлено збільшенням соціальних зобов'язань, ростом заробітних плат працівників бюджетної сфери, інфляційними процесами та додатковим навантаженням через війну. Капітальні видатки були нестабільними: після падіння у 2022 році до 48871,4 млн вони відновилися до 145762,8 млн у 2024 році, що пов'язано із затримками реалізації інфраструктурних проектів через воєнні дії та коливанням фінансування інвестиційної складової. Наслідком є посилення навантаження на поточні витрати та ризик уповільнення розвитку місцевої інфраструктури. Для підвищення ефективності управління фінансами місцевих бюджетів доцільно забезпечити більш рівномірне планування капітальних видатків, створювати резерви на непередбачені витрати та підтримувати збалансоване співвідношення поточних і інвестиційних витрат, з урахуванням ризиків, спричинених війною.

Деталізований аналіз поточних видатків місцевих бюджетів дозволяє всебічно оцінити структуру та динаміку фінансування щоденної діяльності органів місцевого самоврядування, соціальної сфери та адміністративних потреб. Такий аналіз дає змогу виявити ключові напрями зростання витрат, оцінити ефективність використання коштів, а також своєчасно реагувати на зміни економічного та соціального середовища, включно з кризовими факторами, такими як війна (рис.2.12), (Дод. Г.1-Г.5). В результаті забезпечується основа для більш обґрунтованого планування бюджету, оптимізації фінансових ресурсів і підвищення прозорості та ефективності управління місцевими фінансами.

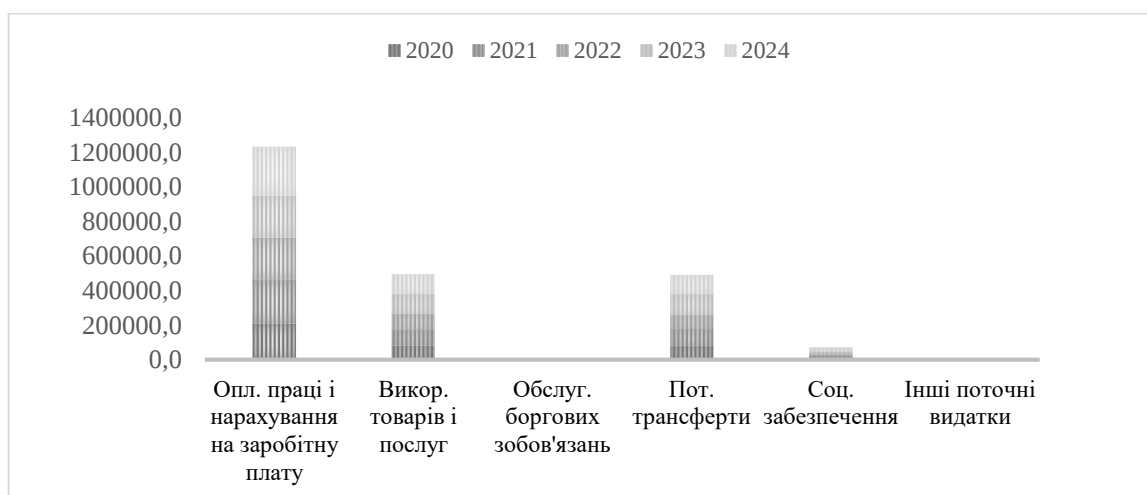

Рисунок 2.12 - Аналіз динаміки фактичних поточних видатків місцевих бюджетів України у 2020-2024 рр. (за економічною класифікацією), млн грн

Джерело: побудовано автором на основі [10]

За даними рис. 2.12 у 2020-2024 роках поточні видатки місцевих бюджетів зростали переважно через збільшення витрат на оплату праці, соціальне забезпечення та поточні трансферти. Використання товарів і послуг також показало помітне зростання, що свідчить про розширення бюджетних потреб. Обслуговування боргових зобов'язань коливалося, що може бути пов'язано з реструктуризацією або змінами в умовах фінансування.

Причинами таких змін є інфляція, посилення соціальних зобов'язань і вплив війни, що підвищує навантаження на бюджет. Для покращення управління

фінансами необхідно забезпечити більш збалансоване планування видатків та посилити контроль за їх використанням.

Розглянемо структуру капітальних видатків (рис. 2.13), (Додатки Г.1-Г.5).

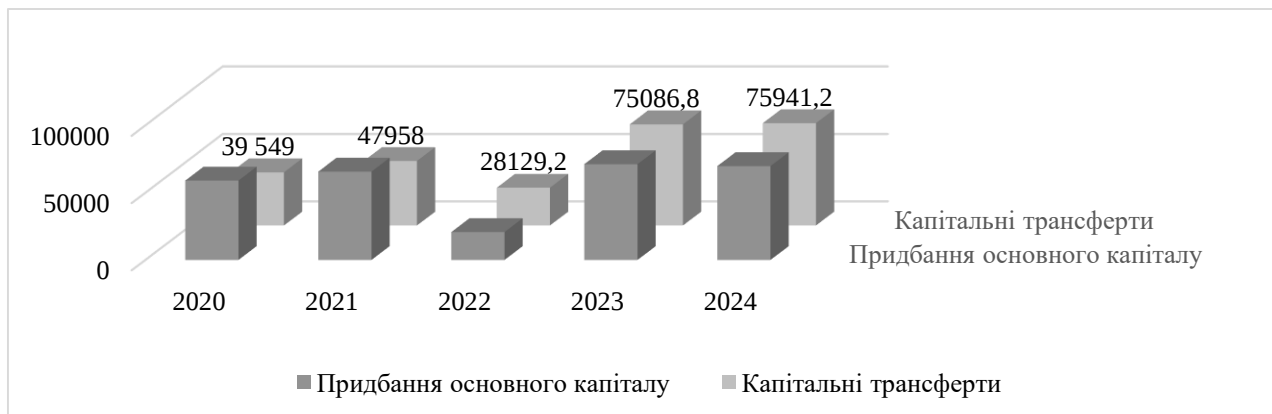

Рисунок 2.13 - Аналіз динаміки фактичних капітальних видатків місцевих бюджетів України у 2020-2024 рр. (за економічною класифікацією), млн грн

Джерело: побудовано автором на основі [10]

Дослідження динаміки придбання основного капіталу (рис.2.13) показує, що цей напрямок капітальних видатків є найбільш чутливим до економічних та соціальних факторів. Зростання видатків у 2023–2024 роках свідчить про відновлення інвестиційної активності та спрямованість на модернізацію інфраструктури, оновлення обладнання та підвищення продуктивності місцевих установ.

Падіння у 2022 році вказує на тимчасові обмеження фінансування, затримки реалізації проектів або переорієнтацію ресурсів на поточні видатки. Це підкреслює важливість планування капітальних інвестицій, створення резервів та впровадження механізмів гнучкого реагування на непередбачені обставини, щоб забезпечити стабільне оновлення основного капіталу та підтримку довгострокового розвитку місцевих громад.

Для подальшого дослідження доцільно звернути увагу на придбання основного капіталу як ключовий компонент капітальних видатків. Аналіз цього напрямку дозволяє оцінити ефективність інвестиційної політики місцевих бюджетів, визначити пріоритети у розвитку інфраструктури та обладнання, а

також виявити фактори, що впливають на коливання фінансування (табл. 2.4). Таке дослідження стане основою для обґрунтованого планування капітальних інвестицій та підвищення сталості розвитку місцевих громад.

Таблиця 2.4 – Аналіз динаміки фактичних видатків місцевих бюджетів України на придбання основного капіталу у 2020-2024 роках [10]

Категорія видатків	Роки					Зміни (+,-) 2024 р. до 2020 р.	
	2020	2021	2022	2023	2024	млн грн	%
Придбання обладнання і предметів довгострокового користування	11484,7	13392,1	9351,2	22657,5	27890.5	16405,8	142.7
Капітальне будівництво (придбання)	7733,7	9423,1	2087,5	9804,6	10798.6	3064,9	39.6
Капітальний ремонт	29507,3	30334,9	6792,3	31433,6	23301.5	-6205.8	-21.0
Реконструкція та реставрація	10268,3	12489,1	2118,9	7107,0	7724.3	-2544.0	-24.8
Придбання землі та нематеріальних активів	106,6	106,2	392,2	220,8	106.7	0.1	0.1

За даними таблиці 2.4 видатки місцевих бюджетів України на придбання основного капіталу у 2020–2024 роках характеризувалися значною нестабільністю, насамперед через повномасштабну війну та перерозподіл бюджетних ресурсів. Найглибше скорочення капітальних видатків відбулося у 2022 році, коли фінансування було зосереджене на першочергових соціальних і безпекових потребах.

Найбільше зростання продемонстрували видатки на придбання обладнання і предметів довгострокового користування, які у 2024 році перевищили рівень 2020 року на 142,7 %. Це зумовлено потребою швидкого оновлення матеріально-технічної бази та відновлення життєдіяльності громад. Видатки на капітальне будівництво також зросли, але помірніше, що свідчить про поступове відновлення інвестиційної активності.

Водночас фінансування капітального ремонту, реконструкції та реставрації скоротилося порівняно з 2020 роком, що є наслідком обмежених ресурсів і відтермінування довгострокових проектів. Видатки на землю та нематеріальні активи залишалися мінімальними.

Загалом це призвело до зміщення пріоритетів місцевих бюджетів у бік більш оперативних витрат. Для збалансованого розвитку доцільно посилити стратегічне планування та активніше залучати державну й міжнародну підтримку для відновлення інфраструктури.

2.3. Аналіз міжбюджетних трансфертів в системі видатків місцевих бюджетів

Дослідимо роль і значення міжбюджетних трансфертів у системі видатків місцевих бюджетів України. Насамперед слід зазначити, що міжбюджетні трансферти є важливим фінансовим інструментом забезпечення збалансованості місцевих бюджетів та виконання органами місцевого самоврядування як власних, так і делегованих повноважень. Через механізм трансфертів держава здійснює перерозподіл фінансових ресурсів між територіями з різним рівнем економічного розвитку.

У структурі видатків місцевих бюджетів трансферти займають значну частку та спрямовуються переважно на фінансування соціально значущих сфер освіти, охорони здоров'я, соціального захисту населення. Найвагомішими є освітня та медична субвенції, які забезпечують дотримання державних соціальних стандартів на місцевому рівні. Водночас їх цільовий характер зумовлює обмежену гнучкість використання бюджетних коштів громадами.

Зростання ролі міжбюджетних трансфертів упродовж останніх років пов'язане зі скороченням власних доходів місцевих бюджетів, посиленням міжтериторіальних диспропорцій, демографічними змінами та впливом воєнних дій. За цих умов трансферти виконують стабілізаційну функцію, дозволяючи

забезпечити безперервне фінансування видатків та підтримати фінансову спроможність громад.

Водночас надмірна залежність від міжбюджетних трансфертів може призводити до зниження фінансової самостійності органів місцевого самоврядування та ослаблення стимулів до нарощування власної доходної бази. Тому актуальним завданням є удосконалення системи міжбюджетних відносин, спрямоване на підвищення ефективності використання трансфертів, прозорості їх розподілу та посилення ролі місцевих бюджетів у забезпеченні сталого соціально-економічного розвитку територій. Дослідимо роль і значення міжбюджетних трансфертів у системі видатків місцевих бюджетів України з урахуванням сучасних соціально-економічних умов (рис.2.14), (Дод. Г.1-Г.5).

Зміни частки міжбюджетних трансфертів у видатках місцевих бюджетів зумовлені насамперед воєнними діями, скороченням власних доходів громад та необхідністю посилення державної фінансової підтримки. Різке зростання цього показника у 2023 році пояснюється потребою забезпечення стабільного фінансування соціально важливих видатків, тоді як його зниження у 2024 році свідчить про часткове відновлення фінансової спроможності місцевих бюджетів.

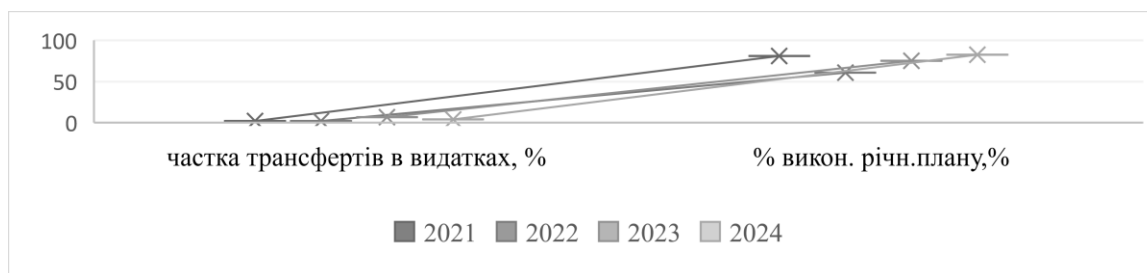

Рисунок 2.14 – Динаміка частки міжбюджетних трансфертів у видатках місцевих бюджетів та виконання річного плану у 2020–2024 роках, %

Джерело: побудовано автором на основі [10]

Коливання рівня виконання річного плану, зокрема його падіння у 2022 році, є наслідком високої невизначеності та складності бюджетного планування в кризових умовах.

Наслідком зазначених тенденцій стало зростання залежності місцевих бюджетів від державної підтримки та зниження гнучкості бюджетної політики

на місцевому рівні, водночас подальше відновлення виконання планових показників у 2023–2024 роках свідчить про адаптацію бюджетної системи до нових умов.

З метою підвищення ефективності міжбюджетних відносин доцільно удосконалити механізми прогнозування та планування трансфертів, підвищити їх стабільність і прозорість, а також посилити фінансову самостійність громад шляхом розвитку власної доходної бази та стимулювання місцевого економічного розвитку.

Аналіз структури міжбюджетних трансфертів дозволяє оцінити їхню роль у формуванні видатків місцевих бюджетів, визначити ступінь залежності громад від державної підтримки та виявити пріоритети фінансування соціально значущих сфер (табл. 2.5), (Дод. Г.1-Г.5).

Таблиця 2.5 – Аналіз динаміки структури фактичних трансфертів в видатках місцевих бюджетів України у 2020-2024 роках [10]

Показники	Роки					Зміни (+,-) 2024 р. до 2020 р.	
	2020	2021	2022	2023	2024	млн грн	%
Капітальні трансферти підприємствам (установам, організаціям)	37540,6	45351,7	2696,9	54489,4	50 121,8	12581,2	33,5
Капітальні трансферти органам державного управління інших рівнів	446,8	906,7	3293,0	13965,8	15128,9	14682,1	3386,5
Капітальні трансферти урядам іноземних держав та міжнародним організаціям		1,6					
Капітальні трансферти населенню	1561,7	1698,1	139,3	6631,6	10690,5	9 128,8	584,5

У 2020–2024 роках фактичні трансферти у видатках місцевих бюджетів України зазнали суттєвих змін, що було зумовлено як економічними, так і

соціально-політичними чинниками. Загалом динаміка капітальних трансфертів характеризується нерівномірністю та різкою зміною пріоритетів бюджетної політики в умовах кризових явищ і воєнного стану.

Капітальні трансферти підприємствам, установам та організаціям упродовж досліджуваного періоду змінювалися хвилеподібно. Порівняно з 2020 роком у 2024 році їх обсяг зріс на 12 581,2 млн грн, або на 33,5 %. Така тенденція свідчить про посилення ролі місцевих бюджетів у підтримці економічної діяльності, відновленні інфраструктури та забезпеченні функціонування комунальних підприємств. Основними причинами зростання стали потреби у відбудові зруйнованих об'єктів, підтримка критичної інфраструктури та адаптація економіки до умов війни. Наслідком цього є зростання інвестиційної складової місцевих бюджетів, однак водночас посилюється навантаження на фінансові ресурси громад. Доцільним є підвищення адресності таких трансфертів і посилення контролю за ефективністю їх використання.

Обсяги капітальних трансфертів органам державного управління інших рівнів також значно зросли у 2024 році порівняно з 2020 роком – на 14 682,1 млн грн. Це пояснюється поглибленням міжбюджетної взаємодії та перерозподілом фінансових ресурсів для реалізації спільних інфраструктурних і відновлювальних проєктів. Наслідком такої тенденції стало підвищення координації між рівнями влади, проте водночас зменшилася фінансова автономія окремих територіальних громад. У перспективі доцільно збалансувати міжбюджетні трансферти з власними доходами місцевих бюджетів.

Капітальні трансферти урядам іноземних держав та міжнародним організаціям мали епізодичний характер і не відігравали суттєвої ролі у структурі видатків місцевих бюджетів. Їх поява зумовлена участю України в окремих міжнародних програмах та проєктах співробітництва, проте вплив на загальну динаміку видатків є мінімальним. Отже, аналіз динаміки фактичних трансфертів свідчить про трансформацію структури видатків місцевих бюджетів України у бік підтримки економіки, міжбюджетної взаємодії та соціального захисту населення. Подальша бюджетна політика має бути спрямована на підвищення

ефективності використання трансфертів і забезпечення фінансової стійкості територіальних громад.

Отже, виявлені зміни у динаміці та структурі фактичних трансфертів безпосередньо вплинули на рівень виконання планових показників за трансфертами. Коливання обсягів фінансування, зміна пріоритетів видатків та посилення соціальної й відновлювальної спрямованості місцевих бюджетів зумовили відхилення фактичних показників від запланованих. Це свідчить про необхідність детальнішого аналізу рівня виконання плану за трансфертами з метою оцінки ефективності бюджетного планування та використання коштів (рис.2 15).

Наслідком нестабільного виконання плану за капітальними трансфертами у 2020–2024 роках стало зростання диспропорцій у фінансуванні окремих напрямів видатків місцевих бюджетів. Недовиконання плану за трансфертами підприємствам і органам державного управління призводило до призупинення або перенесення капітальних проектів, зниження інвестиційної активності та уповільнення відновлення інфраструктури. Водночас майже повне виконання плану за трансфертами населенню забезпечувало соціальну підтримку громадян, але посилювало споживчий характер видатків і зменшувало ресурсну базу для розвитку.

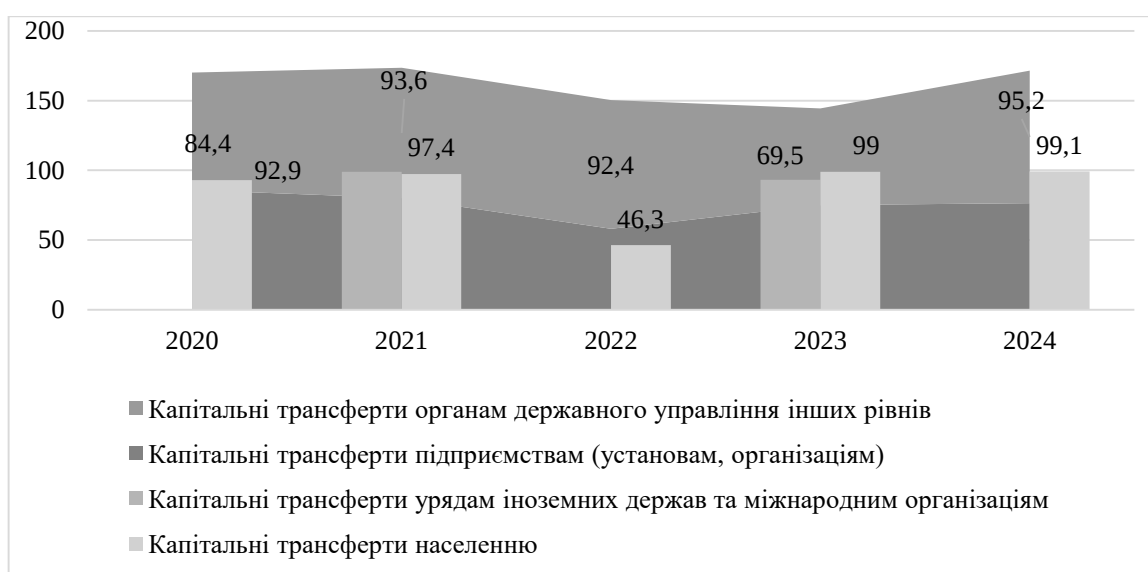

Рисунок 2.15 – Аналіз рівня виконання плану за капітальними трансфертами у 2020-2024 роках, %

Джерело: побудовано автором на основі [10]

З огляду на це доцільно посилити реалістичність бюджетного планування капітальних трансфертів шляхом врахування фактичних фінансових можливостей громад і рівня ризиків. Варто запроваджувати поетапне фінансування капітальних проектів та регулярний моніторинг виконання планових показників. Крім того, доцільним є оптимізація структури трансфертів із поступовим зміщенням акценту від переважно соціальних виплат до інвестиційних напрямів, що сприятиме довгостроковому соціально-економічному розвитку територій.

Висновок за розділом 2

В Україні макроекономічні процеси останніх років суттєво вплинули на динаміку видатків місцевих бюджетів. Коливання ВВП, рівень інфляції, зміни у структурі виробництва та податкових надходженнях безпосередньо визначають фінансові можливості територіальних громад.

Дослідження сучасного стану місцевих бюджетів дало змогу виокремити ключові виклики: високий рівень захищених видатків, територіальні диспропорції та недостатню якість контролю ефективності.

Міжбюджетні трансфери є ключовим інструментом забезпечення збалансованості місцевих бюджетів та виконання делегованих і власних повноважень органів місцевого самоврядування. Зростання ролі трансфертів у 2020–2024 роках зумовлене демографічними змінами, міжтериторіальними диспропорціями та воєнними діями. Трансфери виконують стабілізаційну функцію, забезпечуючи безперервне фінансування видатків і підтримку фінансової спроможності громад. Водночас надмірна залежність від них знижує автономію органів місцевого самоврядування.

Коливання виконання річних планів капітальних трансфертів свідчить про високі ризики бюджетного планування в кризових умовах. Недовиконання планів у попередні роки уповільнювало реалізацію капітальних проектів, тоді як майже повне виконання трансфертів населенню підтримувало соціальні стандарти, але збільшувало частку поточних витрат.

Отже, основними наслідками тенденцій є зростання залежності місцевих бюджетів від державної підтримки та обмеження фінансової автономії окремих територій. Для сталого розвитку доцільно спрямовувати трансфери не лише на соціальні виплати, а й на капітальні інвестиції, підвищувати прозорість, адресність і ефективність використання коштів

РОЗДІЛ 3

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО УПРАВЛІННЯ ВИДАТКАМИ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ

3.1. Підвищення результативності механізмів формування та фінансування місцевих видатків

Питання результативності механізмів формування та фінансування місцевих видатків у сучасних умовах набуло особливої актуальності, оскільки Україна перебуває в ситуації безпрецедентних фінансових викликів, спричинених повномасштабною війною. Значне зростання видатків державного бюджету на оборону та сектор безпеки, а також стрімке збільшення витрат на соціальний захист населення, зокрема внутрішньо переміщених осіб, створило нові реалії для функціонування місцевих бюджетів. Ці обставини істотно впливають на спроможність територіальних громад фінансувати свої повноваження, планувати розвиток та забезпечувати необхідний рівень публічних послуг.

Зростання оборонних видатків стало об'єктивною необхідністю, однак воно спричинило перерозподіл фінансових ресурсів на користь центрального рівня, що посилило конкуренцію за обмежені бюджетні кошти. У результаті громади нерідко стикаються з урізанням окремих трансфертів, зміною порядків фінансування або збільшенням власної відповідальності за витрати, які раніше покривалися з державного бюджету. Це ускладнює формування місцевих видатків, провокує недофінансування окремих сфер та змушує громади шукати нестандартні підходи до управління ресурсами.

Одним з найбільш відчутних наслідків зростання оборонних витрат є скорочення державних програм розвитку інфраструктури, що позначається на капітальних інвестиціях місцевого рівня. Багато громад, які раніше покладалися на державні субвенції на розвиток інфраструктури, вимушені відтермінувати або повністю заморожувати реалізацію важливих проектів. У таких умовах

зростає значення ефективного управління наявними ресурсами, а також впровадження аналітичних методів оцінки проєктів, що дозволяють визначити пріоритети та забезпечити найбільший соціально-економічний ефект від витрат.

Проблема ускладнюється також значним збільшенням видатків на соціальний захист. Війна спричинила масштабні внутрішні переміщення населення, руйнування житла, інфраструктури та зниження рівня доходів громадян. Ці фактори призвели до зростання потреби у підтримці соціально вразливих категорій, зокрема ВПО, ветеранів, родин загиблих, осіб з інвалідністю та людей, що втратили засоби для існування. Територіальні громади змушені розширювати програми соціального забезпечення, виділяючи додаткові кошти на допомогу, забезпечення житлом, медичне обслуговування та реабілітацію. Проте власна доходна база більшості громад не готова до таких навантажень, що створює ризики дефіциту ресурсів і спонукає до пошуку зовнішнього фінансування або перегляду бюджетних пріоритетів.

У такій ситуації потребує перегляду система міжбюджетних відносин, адже наявний формульний механізм розподілу трансфертів не завжди враховує військові ризики, масштаб руйнувань чи соціальне навантаження на громади.

Наприклад, громади, що прийняли велику кількість ВПО, опинилися у критичній ситуації: видатки на соціальні програми різко зросли, тоді як власні доходи, навпаки, часто скоротилися через вимушену зупинку бізнесів або релокацію підприємств з небезпечних територій.

Удосконалення механізмів планування видатків у таких умовах потребує переходу до гнучкого бюджетування, яке дозволяє оперативно реагувати на зміни зовнішнього середовища. Традиційні методи планування виявилися недостатньо ефективними, оскільки не враховують ризиків, пов'язаних із воєнними діями, раптовим відтоком чи притоком населення, нестабільністю доходів та змінами державних фінансових пріоритетів.

Середньострокове бюджетне планування залишається важливим, однак потребує адаптації з урахуванням сценарного підходу та розширеного ризик-аналізу.

Не менш значущим фактором є необхідність посилення внутрішнього контролю та аудиту. В умовах воєнного часу ефективність використання бюджетних ресурсів набуває критичного значення, оскільки кожна гривня має бути спрямована на досягнення максимального ефекту. Це потребує впровадження інструментів результативного аудиту, який дозволяє оцінити не лише законність, а й ефективність програм, у тому числі соціальних і гуманітарних. Цифрові системи контролю дають змогу оперативно аналізувати витрати, виявляти недоліки в управлінських процесах та підвищувати прозорість бюджетного виконання.

Зростання оборонних і соціальних видатків також актуалізує питання розширення власної дохідної бази громад. Місцеві органи влади прагнуть залучати інвестиції, стимулювати розвиток малого та середнього бізнесу, удосконалювати адміністрування місцевих податків і зборів. Особливе значення має розвиток партнерств між громадою та бізнесом, які дозволяють компенсувати браку державних інвестицій та забезпечити фінансування важливих проектів. Однак такі інструменти потребують високої інституційної спроможності, прозорості та наявності стратегічного бачення розвитку території.

Успішність фінансування місцевих видатків у нинішніх умовах залежить також від рівня участі громадян у прийнятті бюджетних рішень. Механізми партисипативного бюджетування набувають нового змісту, оскільки дозволяють визначати не лише пріоритети розвитку, а й потреби, що виникли внаслідок воєнних дій. Активна взаємодія влади з громадськістю сприяє більш раціональному розподілу ресурсів, врахуванню інтересів вразливих груп населення та підвищенню довіри до місцевої влади.

Проблема зростання видатків на оборону та соціальний захист створює суттєві перешкоди для ефективного формування та фінансування місцевих бюджетів, однак одночасно стимулює пошук нових управлінських рішень та модернізацію місцевих фінансових систем. В умовах постійних викликів територіальні громади повинні забезпечити гнучкість бюджетування, розвивати аналітичні та цифрові інструменти управління фінансами, удосконалювати

власну дохідну базу та підвищувати прозорість і результативність бюджетних процесів. Тільки комплексний підхід, що поєднує інституційні, управлінські й фінансові інновації, дозволить громадам забезпечити стабільність та виконання своїх повноважень у надзвичайно складних умовах.

Підвищення результативності механізмів формування та фінансування місцевих видатків передбачає комплексне удосконалення підходів до планування, розподілу й використання бюджетних ресурсів на рівні територіальних громад.

Це включає посилення аналітичної складової бюджетного процесу, що дає можливість більш об'єктивно оцінювати реальні потреби населення, прогнозувати динаміку доходів та визначати пріоритети у фінансуванні. Зростання ефективності досягається також завдяки впровадженню сучасних інструментів фінансового менеджменту, що забезпечують прозорість руху коштів і підвищують відповідальність органів місцевої влади за прийняті бюджетні рішення.

Важливу роль відіграє оптимізація видаткової частини бюджету, яка передбачає раціональне використання наявних ресурсів, запобігання нецільовим витратам і концентрацію фінансування на тих напрямках, які мають найбільший соціально-економічний ефект.

Підвищення результативності також пов'язане з активізацією внутрішніх резервів місцевих бюджетів, залученням додаткових джерел фінансових надходжень, посиленням міжмуніципального співробітництва та використанням інструментів державно-приватного партнерства.

Крім того, важливою умовою вдосконалення механізмів фінансування є забезпечення належного контролю за виконанням бюджетних програм. Це включає моніторинг досягнутих показників, оцінювання ефективності витрат та своєчасне коригування рішень у разі виявлення неефективності. Такий підхід сприяє підвищенню якості управління коштами та створює підґрунтя для більш стійкого фінансового розвитку громад.

У підсумку, посилення результативності механізмів формування й фінансування місцевих видатків є важливою умовою забезпечення сталого

розвитку територій, підвищення рівня публічних послуг та зміцнення фінансової самостійності органів місцевого самоврядування.

У сучасних умовах цифрової трансформації публічного управління особливої актуальності набуває питання впровадження інноваційних підходів до управління видатками місцевих бюджетів. Ці підходи спрямовані на підвищення ефективності використання бюджетних ресурсів, забезпечення прозорості та підзвітності органів влади, а також на зміцнення фінансової спроможності територіальних громад. Цифровізація створює нові можливості для модернізації бюджетного процесу, оптимізації фінансових потоків і запровадження сучасних управлінських рішень.

Одним із ключових інноваційних напрямів є переведення основних етапів бюджетного процесу в електронний формат.

До таких інструментів належать:

- електронний бюджет (E-budget) інтегрована система, що забезпечує автоматизоване планування, розподіл і контроль видатків;
- електронний документообіг - цифрові системи зберігання та обробки інформації, що мінімізують людський фактор і пришвидшують ухвалення управлінських рішень;
- онлайн-системи закупівель, зокрема прозорі тендерні майданчики, що зменшують корупційні ризики та забезпечують ефективне використання коштів.

Ці інструменти дають змогу значно скоротити час на підготовку та аналіз бюджетної інформації й підвищити точність прогнозування.

Все більшого значення набуває data-driven підхід до управління видатками.

Інноваційні можливості забезпечують:

- аналітичні панелі (dashboards), які дозволяють керівникам громад у режимі реального часу відстежувати динаміку видатків, ступінь виконання бюджетних програм і стан фінансових резервів;
- системи прогнозової аналітики, що застосовують алгоритми машинного навчання для моделювання бюджетних ризиків і визначення оптимальних обсягів фінансування на майбутні періоди.

Вони дають змогу оцінювати ефективність кожної гривні, витраченої на ту чи іншу програму. Підвищують обґрунтованість управлінських рішень і сприяють зменшенню неефективних видатків.

Автоматизовані системи контролю забезпечують постійний моніторинг фінансових операцій та запобігають порушенням бюджетної дисципліни. Серед основних інноваційних рішень:

- системи автоматичної верифікації транзакцій, які аналізують відповідність платежів затвердженим бюджетним призначенням;

- цифрові аудиторські модулі, що дозволяють регулярно здійснювати внутрішній аудит бюджетних програм без необхідності залучення додаткового персоналу;

- системи раннього попередження, що сигналізують про ризики перевищення видатків або відхилення від плану.

Цифрові технології створюють нові можливості для залучення населення до процесів розподілу видатків. Електронні бюджети участі дають змогу жителям пропонувати проєкти суспільного значення та голосувати за їх фінансування.

Онлайн-платформи консультацій дозволяють отримувати пропозиції громадян щодо оптимізації місцевих видатків. Відкриті дані (open data) забезпечують доступ громадськості до інформації про використання коштів у реальному часі. Такі механізми підвищують довіру до органів влади та сприяють більш раціональному використанню бюджетних ресурсів. Завдяки цифровому контролю громади можуть оперативно реагувати на порушення та підвищувати рівень фінансової дисципліни.

Блокчейн-технології відкривають нові перспективи у сфері фінансового управління завдяки таким можливостям як: створення незмінних реєстрів транзакцій, які виключають можливість підробки чи маніпуляції даними; забезпечення повної простежуваності видатків від моменту виділення до фактичного використання; зниження корупційних ризиків завдяки децентралізованому та відкритому доступу до інформації. Використання

блокчейну є одним із найбільш перспективних напрямів цифрової модернізації фінансової системи громад.

Серед інновацій – сенсорні системи та IoT для моніторингу стану інфраструктури (вулиць, мереж теплопостачання, освітлення), що дозволяє економити кошти на ремонтах і запобігати аваріям. Смарт-енергетичні рішення для оптимізації витрат на електроенергію в школах, лікарнях та інших комунальних установах. Геоінформаційні системи (GIS) для планування та контролю інфраструктурних проєктів. Це забезпечить ресурсозбереження та підвищить ефективність інвестицій.

Ефективне управління видатками можливе лише за умови: системного підвищення кваліфікації працівників фінансових органів; впровадження освітніх програм з цифрової грамотності; формування організаційної культури, орієнтованої на інновації та постійне вдосконалення.

Інноваційні підходи до управління видатками місцевих бюджетів у сучасних умовах цифровізації створюють можливості для глибокої модернізації бюджетного процесу. Вони забезпечують більш прозоре, ефективне та раціональне використання бюджетних коштів, зміцнюють фінансову стійкість територіальних громад і сприяють підвищенню якості публічних послуг. Цифровізація відкриває шлях до формування нової моделі управління, заснованої на аналітичних даних, інноваціях і широкому залученні громадян.

Таким чином, удосконалення механізмів формування та фінансування місцевих видатків вимагає комплексного підходу, який охоплює організаційні, фінансові, аналітичні та управлінські складові бюджетного процесу.

1. Удосконалення системи стратегічного та середньострокового бюджетного планування:

- забезпечення узгодженості місцевих програм соціально-економічного розвитку з реальними фінансовими можливостями бюджету, що дасть змогу уникати перевищення планових видатків;

- формування середньострокових бюджетних прогнозів з урахуванням демографічних тенденцій, стану інфраструктури та перспектив розвитку місцевої економіки;

- розробка механізмів коригування планів у разі змін макроекономічних умов, що забезпечить стабільність фінансування пріоритетних сфер.

2. Підвищення прозорості та відкритості бюджетного процесу:

- запровадження регулярного публічного звітування про виконання бюджету, структуру видатків та досягнення цільових показників бюджетних програм;

- створення доступних онлайн-платформ для моніторингу реалізації проєктів та контролю за рухом коштів у режимі реального часу;

- розширення можливостей участі громадян у прийнятті бюджетних рішень через проведення громадських слухань, опитувань та консультацій.

3. Підвищення ефективності адміністрування місцевих податків і зборів:

- проведення повної інвентаризації земельних ділянок, нерухомого майна та інших об'єктів оподаткування з метою оновлення податкової бази;

- удосконалення автоматизованих електронних систем для обліку платників і контролю за сплатою податків, що зменшить рівень тіньових операцій;

- розширення освітніх програм та консультаційних сервісів для населення і бізнесу з метою підвищення добровільної податкової дисципліни.

4. Оптимізація структури видатків та підвищення ефективності бюджетних програм:

- регулярне проведення фінансових аудитів та оцінки ефективності бюджетних програм, включно з аналізом досягнутих результатів і соціально-економічного ефекту;

- скасування або перегляд неактуальних програм, дублюючих функцій та видатків, що не забезпечують очікуваної результативності;

- перенаправлення ресурсів на проєкти з високою соціальною та інфраструктурною цінністю, зокрема енергоефективність, модернізацію комунальних мереж, розвиток освіти та охорони здоров'я.

5. Розширення джерел фінансування та мобілізація додаткових ресурсів:

- активізація участі територіальних громад у міжнародних грантових програмах і конкурсах для отримання фінансової підтримки розвитку інфраструктури;

- розвиток механізмів державно-приватного партнерства для реалізації великих інвестиційних проєктів, зокрема у сферах транспорту, ЖКГ та енергетики;

- використання потенціалу міжмуніципального співробітництва, що дає змогу спільно фінансувати дорогі проєкти (наприклад, будівництво сміттєпереробних комплексів чи реконструкцію дорожньої мережі).

6. Посилення контролю та впровадження сучасних інструментів управління бюджетом:

- запровадження системи постійного моніторингу виконання бюджетних програм із використанням цифрових індикаторів, які дозволяють оцінювати динаміку ключових показників;

- розробка механізмів оперативного реагування на виявлені порушення чи відхилення від плану, що зменшить ризики неефективного використання коштів;

- підвищення кваліфікації працівників місцевих фінансових органів шляхом навчань, тренінгів і впровадження сучасних практик публічного фінансового управління.

7. Впровадження інноваційних технологій у бюджетний процес:

- використання систем штучного інтелекту та аналітичних платформ для прогнозування доходів і планування видатків;

- автоматизація документообігу та фінансової звітності, що зменшить ризик помилок і скоротить час на підготовку управлінських рішень;

- забезпечення кібербезпеки інформаційних систем, які обслуговують бюджетні процеси, для захисту даних від несанкціонованого доступу.

У комплексі реалізація зазначених заходів сприятиме ефективнішому формуванню та раціональному використанню місцевих бюджетних ресурсів, зменшенню дефіциту коштів, підвищенню прозорості управління та забезпеченню сталого розвитку територіальних громад.

3.2. Розвиток системи моніторингу та контролю за ефективним використанням місцевих бюджетних ресурсів

Сутність системи моніторингу та контролю за ефективним використанням місцевих бюджетних ресурсів полягає у створенні безперервного, інтегрованого механізму спостереження, аналізу, оцінювання та коригування бюджетних процесів, який забезпечує раціональне, економне та результативне використання фінансових ресурсів громади. Така система фактично є «нервовою системою» місцевого фінансового управління, оскільки дозволяє вчасно виявляти відхилення, запобігати ризикам, удосконалювати управлінські рішення та забезпечувати підзвітність перед громадою.

Її завдання полягає не лише у фіксації витрат або перевірок уже здійснених операцій, а у встановленні взаємозв'язку між бюджетними ресурсами, завданнями місцевої політики та кінцевими соціально-економічними результатами. Моніторинг у цій системі виконує роль постійного спостереження за бюджетними потоками, динамікою виконання програм, відповідністю поточних видатків стратегічним цілям громади. Це аналітичний процес, який включає збір даних, їх порівняння з плановими показниками, аналіз тенденцій, виявлення проблемних зон і формування рекомендацій щодо корекції дій.

Контроль, у свою чергу, є інструментом забезпечення законності, цільового характеру та ефективності використання бюджетних коштів. Він передбачає перевірку правомірності операцій, дотримання фінансової дисципліни, оцінку результативності бюджетних програм, визначення порушень та причин їх виникнення. На відміну від моніторингу, який є постійним і превентивним, контроль може бути як поточним, так і подальшим, спрямованим на аудит виконаних дій, аналіз використання ресурсів та усунення виявлених недоліків.

Сутність системи полягає також у її інтегрованості: моніторинг і контроль не розглядаються окремо, вони взаємодіють і доповнюють один одного.

Моніторинг формує інформаційну базу, яка дозволяє здійснювати контроль більш точно й ефективно. Контроль, у свою чергу, забезпечує моніторинг достовірними висновками щодо порушень, тенденцій неефективності та ризиків. Разом вони створюють систему управління бюджетними ресурсами, в якій інформація використовується для прийняття рішень, а не накопичується формально.

Важливою складовою сутності цієї системи є її орієнтація на результат. У сучасних підходах контроль не зводиться лише до перевірки фактів, а спрямований на оцінку досягнення суспільних результатів, ефективності використання ресурсів та відповідності витрат стратегічним і тактичним цілям розвитку громади. Система має забезпечувати ефективність не лише у фінансовому сенсі, а й у соціальному вимірі — наприклад, підвищення якості послуг, рівня життя, розвитку інфраструктури.

Ключовою характеристикою дії системи є її прозорість. Моніторинг і контроль повинні ґрунтуватися на відкритих, достовірних даних, що забезпечує довіру громади та зменшує ризики зловживань. Прозорість також дає змогу зовнішнім стейкхолдерам — громадським організаціям, аналітичним центрам, мешканцям — здійснювати громадський контроль і підсилювати ефективність офіційних механізмів.

Таким чином, сутність системи моніторингу і контролю полягає у створенні комплексного, постійно діючого механізму, який забезпечує правильність, ефективність, економність та результативність управління місцевими бюджетами через аналіз, перевірку, попередження ризиків і формування обґрунтованих рішень для розвитку громади.

Розвиток системи моніторингу й контролю використання місцевих бюджетних ресурсів в Україні стає дедалі актуальнішим у зв'язку з глибинними змінами, пов'язаними з децентралізацією та передачею значної частини фінансових повноважень громадам. Проблеми цієї системи мають комплексний характер і охоплюють як методологічні, так і інституційні аспекти. Однією з ключових проблем є відсутність єдиної, стандартизованої методики оцінювання

ефективності бюджетних видатків та контролю за їх використанням. Громади часто застосовують різні підходи до визначення критеріїв ефективності, що унеможлиблює порівняння результатів, ускладнює аудит та знижує прозорість управління коштами [2].

Розвиток державного фінансового контролю у сфері місцевих бюджетів характеризується зростанням уваги до результативності та законності використання коштів. У низці досліджень підкреслюється, що контроль має переходити від формальних перевірок до комплексної оцінки ефективності бюджетних програм. Функціональна роль контролю як чинника підвищення ефективності використання місцевих фінансових ресурсів потребує модернізації нормативної бази та посиленні інституційної спроможності контролюючих органів [22].

Контроль в Україні має схильність бути реактивним: він здебільшого виявляє порушення постфактум, замість того щоб запобігати їм. Існує потреба переведення контролю в превентивну площину, де ключову роль відіграє аналітичний підхід і своєчасність обробки даних [30].

Суттєвим викликом, який впливає на розвиток системи моніторингу, є зміни бюджетного процесу в умовах децентралізації. Передача значної частини ресурсів на місцевий рівень збільшує ступінь відповідальності громад та водночас ускладнює контроль за їхніми діями. Громади різняться за управлінською спроможністю, і тому система моніторингу має бути гнучкою, ризик-орієнтованою та адаптивною, щоб враховувати різні рівні розвитку територій [18].

Практика планування в місцевих бюджетах, показує, що значні відхилення між плановими та фактичними показниками часто свідчать про недостатню аналітичність бюджетного процесу та помилки у прогнозуванні. Це безпосередньо впливає на ефективність бюджетного менеджменту та ускладнює подальший контроль і моніторинг [44].

Таким чином у сучасних умовах усе більшої уваги потребує питання фінансової стійкості громад, що сприятиме ефективності розподілу фінансових

ресурсів, мінімізації ризиків, забезпеченню довгострокового планування, а отже якості бюджетного моніторингу та контролю [56].

У розвитку системи моніторингу та контролю місцевих бюджетних ресурсів особливу роль відіграють моделі оцінювання ефективності, що дозволяють поєднувати дані, закономірності та управлінські рішення у цілісну аналітичну систему. Однією з найпоширеніших у світовій і українській практиці є модель «витрати-результати-факт», яка поєднує три рівні оцінки: фінансові витрати, безпосередні результати (outputs) і соціально-економічні ефекти (outcomes). Для місцевих бюджетів така модель важлива тим, що дозволяє не лише фіксувати факт використання коштів, а й встановлювати, чи породжують вони суспільно значущий ефект. Наприклад, не просто «витрачено 5 млн грн на ремонт доріг», а «чи зменшилася аварійність, чи скоротився час пересування громадян, чи підвищилася транспортна доступність». Ця модель є основою програмно-цільового методу, але в Україні вона часто не використовується повноцінно через обмеженість індикаторів.

У науковій літературі активно застосовується також індикаторна модель оцінки ефективності, що передбачає формування набору кількісних та якісних показників для моніторингу. Для місцевих бюджетів вона включає такі групи індикаторів: результативності (виконання плану, досягнення цілей програм), економічності (мінімізація витрат при збереженні якості), дієвості (ступінь досягнення соціальних результатів). Власне про брак уніфікованих індикаторів ідеться у працях Воленка та інших українських дослідників, які звертають увагу, що кожна громада формує власну систему показників, що ускладнює порівняльний аналіз.

Поряд із цим поширена ризик-орієнтована модель контролю, яка передбачає визначення сфер з підвищеними ризиками неефективного чи корупційного використання коштів. Модель базується на оцінці ймовірності порушень та масштабу їх потенційних наслідків. Такий підхід рекомендується Європейською аудиторською палатою та активно впроваджується у сфері державного аудиту, але в Україні на місцевому рівні застосовується

фрагментарно. Важливо, що ризик-орієнтована модель дозволяє оптимізувати контрольні заходи – перевіряти ті напрямки, де загрози найбільші (наприклад, закупівлі, капітальні видатки, субвенції на інфраструктурні проекти).

Суттєве місце посідає й модель «360° моніторингу», що передбачає комплексний збір інформації з різних джерел: фінансової звітності, аудиторських перевірок, даних казначейства, громадського контролю, відкритих даних, показників соціального впливу. Для місцевих бюджетів ця модель є надзвичайно корисною, оскільки інтегрує фінансові, управлінські та соціальні показники в єдину аналітичну панель. Важливо, що таке поєднання дозволяє побачити приховані зв'язки – наприклад, як зміна структури видатків вплинула на якість послуг чи рівень задоволеності населення.

У сучасних умовах дедалі частіше застосовуються динамічні моделі моніторингу, засновані на аналізі часових рядів, трендів і прогнозуванні. Їх використовують для виявлення аномалій (наприклад, різке зростання витрат на окрему програму без очевидних причин) або оцінки середньострокової фінансової спроможності громади. Моделі цього типу дозволяють прогнозувати можливий дефіцит бюджету, ризик недофінансування програм, вплив зовнішніх чинників. Фінансова стійкість громад, про що пишуть Лисяк і співавтори, якраз оцінюється за допомогою таких прогнозних моделей, що враховують доходи, видатки, демографічні зміни.

В українських громадах починає поширюватися і модель внутрішнього контролю COSO (Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission), яка визначає контроль як систему, що складається з п'яти компонентів: середовище контролю, управління ризиками, контрольні заходи, інформація та комунікація, моніторинг. Модель COSO використовується у корпоративному секторі, але її адаптація до муніципального управління дозволяє системно організувати контрольні процеси та підвищити відповідальність посадових осіб.

Окремо варто згадати модель оцінювання ефективності за методом DEA (Data Envelopment Analysis), яка базується на порівнянні кількох бюджетних

програм або кількох громад між собою та визначенні, наскільки кожен об'єкт використовує ресурси оптимально. Для місцевого самоврядування це дає змогу визначити, які громади працюють ефективніше при однаковому ресурсному забезпеченні, і виявити фактори, що впливають на продуктивність бюджетного управління.

У практиці аудиту використовується також модель оцінки ефективності за критеріями «економність-продуктивність-результативність» (3Е). Вона є основою державних фінансових аудитів у багатьох країнах світу. В Україні її частково застосовують у Держаудитслужбі, а на місцевому рівні вона могла б стати універсальним стандартом для оцінки бюджетних програм. Проте її впровадження обмежене нестачею аналітичних даних та кадрів.

Для стратегічного планування застосовується й модель Balanced Scorecard (BSC), хоча у громадах вона майже не використовується. Ця модель дозволяє встановлювати зв'язок між стратегічними цілями розвитку громади й показниками виконання бюджету. Наприклад, зростання інвестиційної привабливості громади може оцінюватися через ефективність видатків на інфраструктуру, підтримку бізнесу та розвиток людського капіталу.

Значного поширення у світі набула модель відкритих бюджетів, яка передбачає, що ефективність контролю зростає за рахунок залучення громадськості. Ця модель включає онлайн-панелі даних, інтерактивні бюджети, інструменти звітності про виконання програм. У країнах ЄС вона довела свою ефективність, а в Україні активно розвивається завдяки порталам відкритих даних, проте ще не охоплює всі громади.

В українських умовах ефективна модель контролю й моніторингу використання місцевих бюджетних ресурсів має бути багатокомпонентною, оскільки жоден окремий підхід не здатний повною мірою відповісти на виклики, з якими стикаються громади. Україна перебуває у стані децентралізації, воєнного тиску, економічної нестабільності та значної нерівності між територіями, тому система має бути гнучкою, здатною реагувати на ризики й водночас забезпечувати реальну оцінку ефективності видатків. Саме тому вчені, практики

та аудитори сходяться на тому, що оптимальною буде модель, яка поєднує ризик-орієнтований контроль, індикаторний моніторинг результативності, динамічний аналіз бюджетних потоків, елементи внутрішнього контролю COSO та принципи відкритості.

Найважливішою складовою вважається ризик-орієнтований підхід. В Україні часто спостерігаються значні відмінності у спроможності громад, а окремі сфери – закупівлі, капітальні ремонти, субвенції – особливо вразливі до ризиків. Тому перевірки, побудовані на оцінці ймовірності порушень та потенційних наслідків, дають змогу спрямовувати ресурси контролю саме туди, де від них буде найбільша користь. Це дозволяє уникати перевантаження контролюючих органів і водночас зменшує ризик втрат бюджету. Потреба в такому підході стала особливо очевидною з початком війни, коли громади стикаються з екстремними видатками та швидкими змінами фінансових потреб.

Другим важливим елементом є індикаторна модель, що дозволяє оцінювати не лише факт використання коштів, а й те, чи створили вони суспільну користь. Для України це критично, оскільки громада може виконати план видатків, але не досягти жодних відчутних результатів – дороги можуть бути відремонтовані формально, але не якісно; освітні програми можуть бути профінансовані, але без покращення рівня освіти. Індикатори дають змогу бачити різницю між «витрачено» і «досягнуто», допомагають виявляти неефективні проекти та формувати пріоритети на майбутнє.

Доповнює ці підходи динамічний моніторинг. Українські місцеві бюджети працюють у нестабільному середовищі: змінюється обсяг субвенцій, коливаються надходження від податків, демографічна ситуація постійно впливає на потреби. Статичний контроль не здатен адекватно оцінити такі зміни, тому аналіз трендів, прогнозування та виявлення аномалій стає необхідною частиною ефективною моделі. Саме динамічний моніторинг дозволяє передбачати ризики дефіциту, затримок фінансування або невиконання бюджетних програм.

Модель внутрішнього контролю COSO доповнює систему тим, що робить її не лише технічним інструментом, а й управлінською культурою. Для багатьох

українських громад характерні слабкі внутрішні процеси, нечіткий розподіл повноважень, відсутність системи управління ризиками. COSO допомагає структурувати ці елементи, забезпечити відповідальність посадових осіб і зробити контроль не формальністю, а постійною складовою управління.

І нарешті, модель відкритих бюджетів підсилює всі попередні елементи завдяки прозорості. Україна вже має доволі розвинену систему відкритих даних, тому публічність інформації стає важливим засобом профілактики порушень. Громадський контроль, можливість порівнювати громади між собою, аналітика у відкритому доступі – усе це змушує органи місцевого самоврядування працювати відповідальніше.

Усе разом створює модель, яка відповідає українським реаліям: вона адаптивна, оскільки враховує динамічність подій; вона орієнтована на результат, а не на формальність; вона прозора і сприяє довірі; вона враховує різні ризики й дозволяє використовувати обмежені ресурси максимально ефективно. Саме тому така комбінована модель вважається оптимальною для розвитку системи моніторингу й контролю місцевих бюджетів в Україні.

Таким чином, розвиток системи моніторингу та контролю за використанням місцевих бюджетних ресурсів є надзвичайно актуальним у сучасних умовах – особливо в Україні, де децентралізація, цифровізація та загрози бюджетної нестабільності створюють як нові можливості, так і значні виклики. Аналіз останніх наукових досліджень свідчить, що існує суттєвий розрив між потенціалом сучасних цифрових технологій та реальним рівнем контролю над місцевими фінансами.

Науковці підкреслюють, що державний фінансовий контроль за місцевими бюджетами традиційно має багато слабких місць як методологічних, інституційних так і кадрових. Серед існуючих проблем державного фінансового контролю у виконанні місцевих бюджетів, є недостатнє використання стратегічних підходів, низька прозорість та слабка система внутрішнього аудиту[42].

Фахівці вважають, що адміністративні реформи що проводяться в Україні, такі як децентралізація, зробили контроль за місцевими видатками більш складним і багатогранним. Нові повноваження місцевих рад, а також змінений

міжбюджетний механізм вимагають не лише кращих зовнішніх процедур аудиту, а й більш розвинених внутрішніх систем контролю й управління ризиками [6].

Дослідження питань модернізації контрольних механізмів, дозволило зробити висновки про суттєвість цифровізації у бюджетних процесах. Інтеграція інформаційно-комунікаційних технологій у діяльність фінансових органів місцевого самоврядування сприяла автоматизації процедур, підвищує прозорість бюджетних даних і активізує участь громадськості у контролі за витратами. Водночас, ефективне впровадження таких технологій потребує комплексних інституційних змін, підвищення цифрової грамотності працівників і ретельного системного планування [11].

Важливою сучасною тенденцією є активне використання відкритих даних для контролю за публічними фінансами. Платформа Є-data слугує яскравим прикладом такого інструменту, забезпечуючи громадянам доступ до інформації про бюджетні витрати, укладені договори та звіти розпорядників коштів.. Ефективність цих ресурсів значною мірою залежить від якості представлених даних, регулярності їх оновлення та зручності інтерфейсу для користувачів.

На практиці вже фіксуються кейси нераціонального або нецільового використання бюджетних коштів на місцях, особливо в умовах криз (наприклад, війни). Так, дослідження громад Луганської області за 2022-2023 роки показало, що під час воєнного стану зросла кількість бюджетних витрат, які були непрозорими або не відповідають пріоритетам, що підсилює необхідність оперативного моніторингу й контролю [3].

. З точки зору контролю публічних закупівель, цифровізація також створює важливі можливості, зокрема мінімізацію корупційних ризиків, пришвидшення процесу перевірки й підвищення рівня достовірності даних [16].

Крім того, важливо враховувати загальнодержавні виклики: трансформація бюджетної системи України під впливом надзвичайних загроз (економічна нестабільність, військові дії) змушує переглядати підходи до фіскальної стійкості. За висновками С. Гасанова та інших, необхідно розвивати системи контролю, які будуть адаптуватися до швидкоплинних умов, підсилювати прозорість витрат і

забезпечувати бюджетну безпеку [5].

Таким чином враховуючи зазначене слід, по-перше, впровадити інтегровані цифрові системи моніторингу бюджетних програм на рівні громади, які включають панелі контролю, дашборди та прогнозні модулі, що дозволяють аналізувати тренди видатків у режимі реального часу.

По-друге, доцільно розвивати обов'язковий внутрішній аудит у місцевих адміністраціях, формуючи фахові підрозділи, які використовують цифрові інструменти контролю (в т. ч. автоматичну перевірку платежів).

По-третє, стимулювати участь громадськості у бюджетному контролі через розвиток цифрових платформ “бюджет участі” й розширену взаємодію через портал Є-data і подібні сервіси.

По-четверте, варто розвивати законодавство, яке б формалізувало зовнішній незалежний аудит для місцевих бюджетів, а також стандартизувало звітність і показники ефективності.

Нарешті, необхідно інвестувати у підготовку кадрів: проводити тренінги для працівників місцевих фінансових служб, підвищувати рівень цифрової грамотності, а також впроваджувати ризик-орієнтований підхід до контролю витрат.

3.3 Розвиток цифрових інструментів і прозорості у сфері управління місцевими фінансами

Прозорість у сфері публічних фінансів є одним із ключових принципів сучасного демократичного управління, визначаючи рівень довіри громадян до влади та ефективність реалізації бюджетної політики.

У контексті місцевого самоврядування вона відіграє особливо важливу роль, адже саме на місцевому рівні громадяни найчастіше взаємодіють із результатами бюджетних рішень – якістю доріг, роботи комунальних служб, медицини, освіти, інфраструктурних проектів.

Прозорість забезпечує можливість відкрито спостерігати, як формуються та витрачаються бюджетні ресурси, створюючи умови для реального громадського контролю та відповідальності посадових осіб.

У сучасній Україні прозорість стала не просто вимогою суспільства, а необхідною умовою подальшого розвитку місцевих громад. Вона є одним із головних запобіжників корупційних ризиків, адже відкриті дані, регулярна звітність і доступність фінансової інформації унеможливлюють приховані рішення та маніпуляції з бюджетними потоками. Відкритість бюджетного процесу також робить самі громади більш конкурентоспроможними: інвестори, донори та партнери охочіше співпрацюють із тими територіями, де фінансові рішення зрозумілі та обґрунтовані.

На практиці прозорість перетворилася на важливий інструмент управління, який дозволяє посилити аналітику, забезпечити своєчасне виявлення проблем, підвищити якість планування та моніторингу бюджетних програм. Вона сприяє формуванню зрілої взаємодії між громадянами та владою, у якій населення може не лише отримувати інформацію, а й активно впливати на процес прийняття рішень через механізми участі.

Таким чином, прозорість у сфері місцевих фінансів – це не просто елемент відкритого врядування, а фундаментальний принцип побудови ефективної, підзвітної та орієнтованої на потреби громади системи управління, що забезпечує сталий розвиток і зміцнює демократичні практики в Україні.

Цифровізація є ключовим чинником трансформації публічного управління в Україні, радикально змінюючи підходи до планування, розподілу та контролю бюджетних ресурсів. У сучасних умовах, коли суспільство вимагає більшої відкритості, оперативності й підзвітності влади, цифрові технології перетворилися на необхідний інструмент забезпечення прозорості та ефективності в діяльності органів місцевого самоврядування. Вони не лише спрощують доступ до інформації, а й створюють нову логіку управлінських процесів – інтегровану, аналітичну, зорієнтовану на дані.

Завдяки цифровим платформам, системам відкритих даних та

інтелектуальним інструментам моніторингу місцеві бюджети стають більш зрозумілими громадянам і контрольованими для фахівців. Цифрові рішення забезпечують можливість миттєвого доступу до інформації про надходження та видатки, автоматизують процеси планування, дають змогу аналізувати ефективність програм у реальному часі та прогнозувати потенційні фінансові ризики.

Для України цифровізація фінансового управління стала не лише елементом реформ, а й відповіддю на виклики воєнного часу, коли швидкість ухвалення рішень, прозорість ресурсних потоків і ефективний контроль набули особливої ваги. Вона сприяє зміцненню довіри між владою та громадянами, підвищує інституційну спроможність громад і дозволяє забезпечити якість фінансових рішень навіть в умовах нестабільності.

У цьому контексті цифровізація постає не просто як інструмент технічного оновлення, а як фундаментальний процес модернізації, який визначає майбутнє місцевого фінансового управління, роблячи його прозорим, аналітично обґрунтованим і максимально наближеним до потреб громади.

Після початку децентралізації громади отримали значно ширші повноваження у сфері формування та використання фінансових ресурсів, і саме цифровізація стала тим механізмом, який дозволяє не лише оптимізувати фінансові процеси, а й забезпечити реальну підзвітність влади перед громадянами. У сучасних умовах, коли Україна переживає війну, відбудову та постійні економічні виклики, роль цифрових рішень у публічних фінансах лише зростає, адже вони дають змогу швидше ухвалювати рішення, контролювати витрати та залучати громадян до бюджетного процесу.

Однією з ключових платформ, яка сприяє прозорості бюджетів, є Є-data - державна платформа публічних фінансів. На ній містяться модулі OpenBudget (дані про планування та виконання бюджетів на державному і місцевому рівнях), модуль Spending (витрати коштів), ProIFI (проекти, що фінансуються міжнародними фінансовими організаціями) та інші аналітичні інструменти [13]. Через API платформи можна завантажувати дані, що дає змогу аналітикам,

дослідникам та громадськості створювати власні візуалізації та моніторингові панелі [10].

Державна установа «Відкриті публічні фінанси» (Open Public Finance) відіграє важливу роль у цифровізації публічних фінансів: вона створює сховища даних, розробляє DWH (data warehouse), розвиває аналітичні системи й підтримує ІТ-проекти в бюджетній сфері. Наприклад, Open Public Finance відповідає за розвиток порталу OpenBudget та інших модулів Є-data [60].

Міністерство фінансів України також працює над новими цифровими системами. У 2024 році Мінфін анонсував створення інформаційно-аналітичної системи бюджетного планування і моніторингу виконання бюджету, яка має забезпечити автоматизацію процесів, аналітику ефективності та консолідацію даних [23].

Цей крок підтримується міжнародними партнерами (наприклад, Програмою EU4PFM). На Форумі «Digital Power Summit 2024» заступник Міністра фінансів Олександр Грубіян розповів про нові цифрові проекти Мінфіну. За підтримки програми EU4PFM створюється інформаційно-аналітична система для бюджетного планування та моніторингу виконання державного бюджету, яка автоматизує оцінку ефективності використання коштів і консолідує дані для документів від розпорядників бюджетних коштів.

Також нагадано про веб-портал «Бюджет для громадян», де доступна інформація про державний і місцеві бюджети у зрозумілій формі. Найбільшим інструментом взаємодії з місцевими фінансовими органами залишається система «LOGICA», що забезпечує новий рівень інформаційної взаємодії.

Олександр Грубіян додав, що Нацстратегія доходів до 2030 року передбачає надання органам місцевого самоврядування додаткових повноважень у адмініструванні місцевих податків, що дасть їм більший вплив на процес формування бюджету.

Стратегія цифрового розвитку системи управління державними фінансами до 2030 року передбачає подальшу інтеграцію таких систем і розширення їх функціональності, включно з переходом до хмарних технологій та створенням центрального сховища даних [24].

Цифровізація торкнулася і сфери казначейського обслуговування. Дослідники відзначають, що інноваційні рішення від автоматизації документообігу до впровадження технологій блокчейн можуть значно покращити швидкість та якість контролю за використанням бюджетних коштів на місцях [12].

Для громад важливо також мати доступні інструменти економічного розвитку: цифрові інвестиційні карти, краудфандингові платформи, механізми електронного залучення коштів та сервіси підтримки соціальних програм. Особливо в умовах війни цифрові платформи допомагають оперативно координувати соціальну допомогу, вести облік зруйнованого майна та планувати відновлення територій [29].

Надзвичайно важливою складовою є підвищення прозорості. Відкриті дані та аналітичні системи дозволяють громадянам здійснювати контроль за бюджетними рішеннями. Платформи на кшталт Ві Prozorro демонструють, як цифрові рішення можуть зробити фінансовий контроль більш об'єктивним та антикорупційним: автоматизовані алгоритми оцінюють ризики закупівель і формують підстави для аудитів [16].

Однак розвиток цифрових інструментів має і значні виклики. Чимало громад досі демонструють низький рівень цифрової спроможності як через недостатню інфраструктуру, так і через бракування навичок у працівників місцевих органів влади. Пілотні оцінки цифрової трансформації громад свідчать про нерівномірність цифрової зрілості по регіонах [41].

Нерівномірність цифрової спроможності громад, нестача ІТ-фахівців, недостатня інтернет-інфраструктура в сільських районах та необхідність підвищення цифрової грамотності населення залишаються серйозними викликами. Успішне подолання цих проблем можливе лише за умов державної підтримки, ефективної координації з донорами та розвитку навчальних програм.

Незважаючи на ці труднощі, цифрові інструменти стають ключовим елементом сучасної моделі управління місцевими фінансами. Вони здатні забезпечити глибшу інтеграцію процесів, прозорість, вищий рівень аналітичності рішень, а також реальну участь громадян у визначенні бюджетних

пріоритетів. Українська практика демонструє значний поступ – від відкриття бюджетних даних до впровадження комплексних аналітичних систем. У перспективі подальший розвиток цифровізації дозволить громадам не лише ефективніше розподіляти ресурси, а й формувати стійкі механізми довіри, що є однією з основ демократичного врядування.

Для ефективного повоєнного відновлення територіальних громад в Україні важливо приділяти більше уваги розвиткові цифрових інструментів, які допоможуть створити сучасну та стійку систему місцевого управління. Однією з ключових пропозицій є посилення підтримки громад у розвитку цифрової інфраструктури, адже без стабільного інтернету, якісного технічного забезпечення та захищених платформ неможливо ефективно впроваджувати інновації. У цьому контексті доцільно забезпечити громади сучасними серверами, хмарними рішеннями та інструментами кіберзахисту, щоб їхні цифрові сервіси працювали безперебійно та були надійними.

Ще однією важливою пропозицією є підвищення цифрової грамотності як працівників органів місцевого самоврядування, так і жителів громад. Навчання має бути регулярним, доступним і практичним, щоб люди могли впевнено користуватися електронними послугами, заповнювати онлайн-звернення, брати участь у бюджетних процесах та контролювати діяльність влади через цифрові платформи. Чим більш підготовленими будуть користувачі, тим ефективнішою стане цифровізація на місцевому рівні.

Важливим напрямом є також удосконалення цифрових сервісів для управління фінансами. Громадам варто активніше використовувати системи відкритого бюджету, інструменти аналітики, онлайн-платформи для моніторингу витрат та планування інвестицій. це не лише зміцнить прозорість, а й дозволить органам влади швидше та точніше приймати фінансові рішення, спираючись на реальні дані. Доцільно також розвивати цифрові механізми участі громадян у бюджетуванні, щоб мешканці могли впливати на розподіл коштів та пропонувати власні ідеї.

Значну роль у відбудові можуть відігравати цифрові карти ресурсів та

інструменти для інвентаризації пошкодженої інфраструктури. Якщо громади матимуть точні та оновлені дані про масштаби руйнувань, технічний стан об'єктів та пріоритетні потреби, це допоможе краще планувати роботи з відновлення та залучати фінансування. особливо корисними будуть єдині стандартизовані платформи, на яких громади зможуть обмінюватися інформацією та координувати дії з державними органами і міжнародними партнерами.

Варто приділити увагу розвитку цифрових інструментів для підтримки підприємництва та інвестицій. онлайн-майданчики, електронні каталоги ресурсів, інтерактивні карти вільних ділянок і сервісів для бізнесу здатні значно полегшити залучення інвесторів. Громади можуть стати більш конкурентоспроможними, якщо відкрито та зручно подаватимуть інформацію про свій потенціал, можливості для розвитку та умови ведення бізнесу.

Не менш важливо забезпечити взаємодію різних цифрових систем, щоб дані легко передавалися між службами і не дублювалися. інтегровані рішення, єдині стандарти та уніфіковані формати допоможуть уникнути плутанини й пришвидшити роботу місцевих адміністрацій. добре налагоджена Інтероперабельність сприятиме створенню єдиного цифрового простору на рівні держави та громад.

Загалом упровадження цих пропозицій дозволить територіальним громадам не лише відновитися після війни, а й перейти на новий рівень управління, де цифрові інструменти стануть основою ефективності, прозорості та взаємодії з громадянами. якщо потрібно, можу переформулювати текст або доповнити його конкретними прикладами чи джерелами.

Висновки за розділом 3

Узагальнюючи, можемо зробити висновки, що підвищення ефективності

формування та фінансування місцевих видатків потребує комплексного підходу. Він включає гнучке бюджетне планування, оптимізацію видаткової структури, розвиток власних доходів, активну участь громадян та партнерство з приватним сектором.

Війна, зростання оборонних і соціальних видатків, руйнування інфраструктури та внутрішня міграція населення ускладнюють традиційне бюджетне планування. Це створює дефіцит ресурсів і знижує якість публічних послуг. Недосконалі міжбюджетні механізми, обмежені доходи громад, слабкий внутрішній аудит і низька прозорість формують системні ризики, які потребують удосконалення фінансового менеджменту та адаптивних управлінських рішень.

Для підвищення ефективності доцільно застосовувати середньострокове і сценарне планування з урахуванням демографічних, економічних і воєнних ризиків.

Важливо оптимізувати видаткову структуру, спрямовуючи кошти на соціально значущі проекти, інфраструктуру, освіту, охорону здоров'я та енергоефективність.

Потрібно розвивати власні доходи через вдосконалення адміністрування податків, інвентаризацію майна, стимулювання бізнесу, залучення інвестицій, державно-приватне партнерство та міжмуніципальну співпрацю. Контроль і аудит мають підсилюватися цифровими системами моніторингу, механізмами раннього попередження ризиків і автоматизованими інструментами для оцінки ефективності витрат.

Цифровізація фінансів має особливе значення. Вона робить бюджетний процес прозорим, швидким і аналітичним, дозволяє контролювати використання коштів у режимі реального часу та знижує корупційні ризики.

Використання штучного інтелекту дасть змогу аналізувати ризики та планувати видатки більш точно і своєчасно. Системи прогнозування доходів і витрат на основі великих даних сприятимуть передбаченню фінансових потоків та ухваленню обґрунтованих рішень. Застосування мобільних додатків інформуватиме громадян про стан виконання бюджету, а електронні сервіси

дозволять їм брати участь у розподілі коштів. Використання інтерактивних карти проектів демонструватимуть напрями використання ресурсів, а системи оцінки соціальної ефективності допоможуть визначати реальний вплив витрат на громаду. Використання інструментів контролю за контрактами забезпечить прозорість виконання програм. Усі ці рішення разом дозволять точніше планувати та контролювати видатки, підвищити ефективність управління ресурсами та активізувати участь населення у бюджетному процесі.

ВИСНОВКИ

Узагальнення теоретико-методичних та наукових підходів щодо формування та фінансування видатків місцевих бюджетів України в умовах децентралізації, економічної нестабільності та військового вторгнення зумовило формування наступних висновків.

1. У результаті дослідження простежено еволюцію місцевих видатків, від первинних форм фінансування громадських потреб у давніх цивілізаціях до сучасної децентралізованої моделі, що визначило їхню ключову роль у забезпеченні базових послуг та розвитку територій.

2. Аналіз історичних та інституційних етапів розвитку українських місцевих фінансів засвідчив вплив земських практик, централізованих радянських підходів і реформ децентралізації на сучасну структуру видаткових рішень і пріоритетність у фінансуванні.

3. Оцінка нормативно-правової бази дала можливість визначити її методологічну логічність, водночас окресливши потребу вдосконалення механізмів розмежування повноважень, підвищення якості бюджетних програм та зміцнення управлінської спроможності громад.

4. Макроекономічна нестабільність зниження обсягів ВВП, прискорення інфляції та трансформація економічної структури загостило бюджетні дисбаланси та підвищило залежність місцевих бюджетів від державних трансфертів. Нестабільність промислового виробництва зумовила скорочення частки бюджетних видатків у ВВП, що актуалізує необхідність стримування інфляції та зміцнення доходної бази місцевих бюджетів.

5. Дослідження сучасного стану видатків місцевих бюджетів дало змогу виокремити ключові виклики: суттєве недовиконання їх планових показників, зростання поточних видатків (на оплату праці), капітальні трансферти, за функціями – на освіту та охорону здоров'я.

6. Аналіз механізмів розподілу міжбюджетних трансфертів у 2020–2024 роках свідчить про їхню нестабільність та залежність від макроекономічних і воєнних чинників, з піковим зростанням у 2023 році та частковим скороченням у 2024 році, що зумовлює посилення фінансової залежності територіальних громад від державного бюджету та обмеження їхньої фінансової автономії.

7. Аналіз зарубіжного досвіду засвідчив ефективність низки механізмів планування, бюджетування та адміністрування, зокрема розвитку програмно-цільового підходу, активізації бюджетної участі населення та партнерства з бізнесом. Водночас значну роль відіграють процедури контролю, такі як жорсткий фінансовий нагляд, впровадження прозорих трансфертів та використання цифрових платформ. Адаптація цих практик в Україні може сприяти підвищенню фінансової дисципліни та ефективності управління бюджетними ресурсами.

8. Цифровізація та впровадження технологій штучного інтелекту мають високий потенціал для підвищення прозорості бюджетного процесу, вдосконалення системи моніторингу, точнішого прогнозування фінансових потоків та зниження корупційних ризиків.

9. Підсумовуючи результати дослідження, зазначимо, що підвищення ефективності формування та фінансування місцевих видатків можливе за умов удосконалення інституційних, управлінських і технологічних механізмів. Виклики воєнного часу, нестабільність макроекономічних показників та залежність від міжбюджетних трансфертів вимагають гнучкого планування, оптимізації видаткової структури та зміцнення доходної бази громад. Цифровізація, застосування штучного інтелекту, забезпечення прозорості, якісний аудит та інтеграція міжнародного досвіду створюють основу для ефективної та стійкої системи місцевих фінансів.

ПЕРЕЛІК ІНФОРМАЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бюджетний кодекс України: Закон України від 08.07.2010 р. № 2456-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>.
2. Воленко В. Г. Оцінка ефективності державного фінансового контролю виконання місцевих бюджетів. *Економічний вісник*. Серія: фінанси, облік, оподаткування. 2020. Вип. 6. С.29-38.
3. Вартанова, О., Бузько, І., Бурбело, С. (2024). Моніторинг кейсів неефективного (нераціонального, нецільового) використання коштів громадами Луганської області у час війни у 2022-2023 рр. *Економіка та суспільство*. 2024. №61. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-61-1>.
4. Відкриті публічні фінанси: офіційний сайт Державної установи. URL: <https://www.publicfinance.gov.ua/>.
5. Гасанов, С., Іващенко, О., Бартош, С., Клименко, К., Ухналь, Н. Трансформація бюджетної системи України в умовах надзвичайних викликів та загроз. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*, Том 1. 2024. № 54.
6. Гарбінська-Руденко, А. В., Гринишин, Т. І., Магдалінова, А. В. (2025). Вплив адміністративної реформи на ефективність використання коштів місцевих бюджетів в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2025. Том 2 № 89. С. 379-384.
7. Глущенко Ю. А., Яріш О.В., Кононенко Ж. А., Лизун Р.Б. Проблеми управління публічними фінансами в умовах військового стану в Україні. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. 2024. Вип. 3(113). С. 53-59.
8. Глущенко Ю. А. Партиципаторний бюджет як інноваційний інструмент управління на місцевому рівні. *Вісник НАДУ при Президентіві України*. 2017. Вип.4. С. 100 – 106.

9. Глущенко Ю. А. Оптимізація видатків місцевих місцевих бюджетів в системі місцевого самоврядування. *Теорія та практика державного управління*. 2015. Вип. 3(50). С.140-149.

10. Дані Державного веб-порталу бюджету для громадян. URL: <https://openbudget.gov.ua>.

11. Даудова, Г., Грінко, А. Еволюція процесів цифровізації в діяльності фінансових органів місцевого самоврядування в Україні. *Acta Academiae Beregsasiensis. Economics*. 2023. № 4. С. 240-252.

12. Дем'янишин В.Г., Шмигель О. Є. Інноваційні інструменти казначейського обслуговування місцевих фінансів. *Інноваційна економіка*. Вип. 4. 2025. С. 181-90, URL: <https://inneco.org/index.php/innecoua/article/view/1>.

13. Є-data: офіційна платформа відкритих даних у сфері публічних фінансів. URL: <https://edata.gov.ua/>.

14. Земства. Енциклопедія Сучасної України. URL: <https://esu.com.ua/>.

15. Золлер-Вінклер М. Фінансова автономія – основа місцевого самоврядування. URL: <https://decentralization.gov.ua>.

16. Іванова, О., Сидоренко, О., Скабардін, О., Проценко, А. Цифровізація державного фінансового контролю сфері публічних закупівель в Україні. *Збірник наукових праць Державного податкового університету*. 2025. № 1. С. 38-45.

17. Казюк Я. Місцеві бюджети: експерти підбили перші підсумки 2017 року. URL: <https://decentralization.ua/news/8053>.

18. Книр М. А., Будник Н. А. Децентралізація бюджетних процесів: досвід України. *Наукові праці НДФІ*. 2020. № 2 (91). С.63-75.

19. Козаченко А. І. Земське самоврядування в Полтавській губернії 1865-1919 рр.: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків. 2015. 38 с.

20. Козаченко А. І. Особливості діяльності Полтавського у період першої світової війни (1914–1916 рр.). *Теорія і практика правознавства*. 2014. Вип. 1 (5). С.1-9.

21. Корягін М.В. Етапи розвитку місцевих бюджетів в Україні. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2011. Вип. 21. С. 238-242. URL: <https://nv.nltu.edu.ua>

22. Лютий І., Карпич А, В.Зубченко. Державний фінансовий контроль як чинник ефективного використання коштів місцевих бюджетів в Україні. *Світ фінансів*. 2021. Вип. 4(69). С.53-62.

23. Мінфін працює над створенням нової інформаційно-аналітичної системи бюджетного планування та моніторингу виконання державного бюджету. URL:<https://mof.gov.ua>.

24. Мінфін: Уряд затвердив Стратегію цифрового розвитку системи управління державними фінансами до 2030 року. URL:https://mof.gov.ua/uk/news/minfin_uriad_zatverdiv_strategiiu_tsifrovogo_rozvitku_sistemi_upravlinnia_derzhavnimi_finansami_do_2030_roku-5159.

25. Мінфін: дані офіційного сайту Міністерства фінансів України. URL: <https://index.minfin.com.ua/>

26. Мочаліна З.М., Склярчук Н.І., Федоренко І.А. Фінанси: навч. посіб. 2008. URL: <https://duikt.edu.ua/ua/lib/1/category/726/view/586>.

27. Ніколаєва О.М., Маглаперідзе А. С. Місцеві фінанси [текст] : навч. посіб. К.: «Центр учбової літератури». 2013. 354 с. URL:<https://pidru4niki.com/1291060154499/finans/siste>.

28. Огієнко О. Бюджетна система Волинського земства (1904-1913 рр.). URL: https://eprints.zu.edu.ua/4864/1/Ohienko_2.pdf.

29. Парубець О. Цифрові інструменти управління місцевими фінансовими ресурсами. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2023. № 4 (36). С. 225–237. DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-4\(36\)-225-237](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-4(36)-225-237).

30. Пиріг І. Актуалізація принципів здійснення державного фінансового контролю у сфері обігу бюджетних коштів. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 3. С. 384-389.

31. Податковий кодекс України: Кодекс від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua> (дата звернення: 01.12.2025).

32. Проблемні питання виконання/планування місцевих бюджетів у 2024 – 2025 роках. URL: <https://hromady.org/problemni-pitannya-vikonannya-planuvannya-miscevix-byudzhativ/> (дата звернення: 01.12.2025).

33. Про Бюджетну декларацію на 2022-2024 роки: Постанова Верховної Ради України від 15.07.2021 № 1652-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1652-IX#Text> (дата звернення 10.11.2025 р.).

34. Про деякі питання запровадження програмно-цільового методу складання та виконання місцевих бюджетів: Наказ МФУ від 26.08.2014 р. № 836. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1103-14#Text> (дата звернення: 01.12.2025).

35. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо здійснення оцінки ефективності бюджетних програм: наказ МФУ від 17.05.2011 року № 608. URL: <http://195.78.68.18/minfin.gov.ua> (дата звернення: 01.12.2025).

36. Про затвердження Положення про Державну казначейську службу України»: Постанова Кабінету Міністрів України від 15 квітня 2015 р. № 215. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/215-2015-%D0%BF#Text>. (дата звернення: 01.12.2025).

37. Про затвердження Порядку казначейського обслуговування місцевих бюджетів: наказ Міністерства фінансів України від 23.08.2012 р. №938. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1569-12> (дата звернення: 01.12.2025).

38. Про схвалення Бюджетної декларації на 2026-2028 роки: Постанова КМУ від 27.06.2025 № 774..URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/774-2025-%D0%BF#Text> (дата звернення: 01.12.2025).

39. Про схвалення Концепції застосування програмно-цільового методу в бюджетному процесі: розпорядження Кабінету Міністрів України № 538-р від 14.09.2002 р: URL: <http://zakon1.rada.gov.ua> (дата звернення: 01.12.2025).

40. Про схвалення Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2022-2025 роки та плану заходів з її реалізації: Розпорядження КМУ від 29.12.2021 р. №1805-р. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-2021-%D1%80#Text> (дата звернення: 01.12.2025).

41. Приходько В., Попело О. Цифровізація територіальних громад в Україні як важливий аспект повоєнного відновлення: матеріали XVIII Міжнародної науково-практичної конференції «Моделювання та прогнозування економічних процесів. 2024. Том 18. №1. URL: <https://mpeproc.fmm.kpi.ua/article/view/334161>.

42. Рябчук, О. Г., Панасюк, О. В., Тарашенко, В. А., Білобровенко, Т. В., Саляммон-Міхєєва, К. Д. Проблеми та перспективи державного фінансового контролю та аналізу виконання місцевих бюджетів. 2022. Том 25. № 11. С. 102 - 110.

43. Саранча В. Органи місцевого самоврядування (1914-1917 рр.).URL: <https://okrain.net.ua/article/organy-mestnogo-samoupravleniya-poltavskoj-gubernii-vo-vremya-pervoj-mirovoj-vojny-1914-1917-gg>.

44. Сидор І. П. Моніторинг планування видатків місцевих бюджетів: ключові аспекти вдосконалення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. Вип. 21, ч. 2. С. 85-89.

45. Субнаціональні фінанси та інвестиції. OECD. URL: <https://www.oecd.org/en/topics/policy-issues/subnational-finance-and-investment.htm>

46. Тищенко А. М., Шовкопляс С. І. Теоретичні аспекти та практика формування доходів і видатків місцевих бюджетів України в умовах війни: матеріали XI Міжнародної молодіжної науково-практичної інтернет-конференції «Наука і молодь в ХХІ сторіччі» (до всесвітнього дня науки та в ім'я миру та розвитку, Міжнародного року кооперативів 2025), ПУЕТ: Полтава, 10 лист. 2025 р. С.

47. Ткачук А.Ф. Про бюджет і не тільки. Спеціально для об'єднаних територіальних громад. К.: ІКЦ «Легальний статус». 2016. 76 с

48. Чугунов І. Я., Макогон В. Д. Формування доходів місцевих бюджетів Української РСР у механізмі бюджетного регулювання СРСР. <https://npndfi.org.ua>.

49. Яріш О. В., Прасолова С. П., Глущенко Ю. А., Омеляненко В. Ю., Волков М. І. Фінансова звітність у контексті цифрових трансформацій: світовий досвід та вітчизняна практика. *Інвестиції: практика та досвід*. 2025. №1. С.106-113. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/investplan/article/view/5416/5469>

50. Calistru E. Enhancing Fiscal Transparency through Participatory Budgeting in the EU. *Economic and Monetary Union and Economic and Social Cohesion*. № 591. C/2025/101. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/>.

51. Consolidated expenditure by government function: an extension of the Fiscal Decentralisation database. Background document for the Network on Fiscal Relations across Levels of Government. OECD. January 2023. URL: <https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/topics/policy-sub-issues/fiscal-federalism-network/expenditure-by-function-note.pdf>.

52. Davies, J., Arana-Catania, M., Procter, R. Embedding digital participatory budgeting within local government: motivations, strategies and barriers faced. arXiv, 2022. 12 p.

53. Ezzamel, M. The Economy of Ancient Egypt: State, Administration, Institutions. New York: Routledge, 2025. 422 p.

54. How Are Cities Advancing Toward European Transparency Standards? URL: <https://ti-ukraine.org/en/news/how-are-cities-advancing-toward-european-transparency-standards/>.

55. Julia Glushchenko and Natalia Kozhalina (2019). Development trends of local taxes in the system of local budgets in Ukraine. *Public and Municipal Finance*. 2019. 8(1), 104-111. doi:10.21511/pmf.08(1).2019.09.

56. Lysiak L., Kachula S., Filipova V., Kushnir A. Assessment of financial sustainability of the local budgets: case of Ukraine. *Public and Municipal Finance*. 9(1). P. 48-59. doi:10.21511/pmf.09(1).2020.05.

57. OECD (2019), Making Decentralisation Work: A Handbook for Policy-Makers, OECD Multi-level Governance Studies, OECD Publishing, Paris. <https://doi.org/10.1787/g2g9faa7-en>.

58. Please cite this publication as. OECD (2019), Making Decentralisation Work: A Handbook for Policy-Makers, OECD Multi-level Governance Studies, OECD Publishing, Paris. <https://doi.org/10.1787/g2g9faa7-en>.

59. Rhodes, P. J. The Organization of Athenian Public Finance. Cambridge: Cambridge University Press, 1972. 245 p.

60. State institution «Open Public Finance». URL: <https://www.publicfinance.gov.ua/en>.

61. Subnational finance and investment. OECD. [online resource]. URL: <https://www.oecd.org/en/topics/policy-issues/subnational-finance-and-investment.htm>.

62. Calistru E. Enhancing Fiscal Transparency through Participatory Budgeting in the EU. Economic and Monetary Union and Economic and Social Cohesion. № 591. C/2025/101. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF>.

63. EGAP Program. East Europe Foundation. URL: <https://eef.org.ua/en/program/programa-egap>.

64. When children have a say in local affairs: Congress launches course on school participatory budgeting in Ukraine. Congress of Local and Regional Authorities. URL: <https://www.coe.int/en/web/congress/-/when-children-have-a-say-in-local-affairs-congress-launches-course-on-school-participatory-budgeting-in-ukraine>.

65. Subnational finance and investment. OECD. [online resource]. URL: <https://www.oecd.org/en/topics/policy-issues/subnational-finance-and-investment.htm>.

66. Calistru E. Enhancing Fiscal Transparency through Participatory Budgeting in the EU. Economic and Monetary Union and Economic and Social Cohesion. № 591. C/2025/101. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF>.

ДОДАТКИ